

BELLÉR BÉLA

A Magyar Népköztársaság és a Tanácsköztársaság nemzetiségi kultúrpolitikája

A nemzetiségi kérdés a feudalizmus alkonyától kezdve nagy szerepet játszott Magyarország népeinek történetében. A magyar nemzet függetlenségi törekvéseire és demokratikus fejlődésére egyaránt ólomsúllyal nehezedett a nemzetiségi kérdés megoldatlansága. Különösen döntő súllyal esett latba a nemzetiségi kérdés a magyar történelem sorsfordulóin, így 1848—49-ben és utóbb 1918—19-ben. Míg azonban a nemzetiségi kérdés szerepe 1848—49 polgári forradalmának és szadadságharcának bukásában közismert, 1918—1919 pozitív és negatív tapasztalatai csak az utóbbi évek feldolgozásai révén¹ kez-

¹ A régebbi irodalomban egyedül Rákos Ferenc foglalkozott a Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségpolitikájával (*Rákos Ferenc: Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban.* Bpest, Jogi Kiadó, 1953. 104—108., 132—146. l.). *Peczé Ferenc* A Tanácsok Országos Gyűlésének munkájáról c. tanulmánya (Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról. Szerk. Halász Pál. Bpest, Közgazdasági Könyvkiadó, 1955. 5—56. l.) éppencsak érinti ezt a kérdést (i. m. 50—51. l.). A Szlovák Tanácsköztársasággal kapcsolatban foglalkozik a kérdéssel *Oldner Vladimír* A Szlovák Tanácsköztársaság c. részletes tanulmánya (A Magyar Tanácsköztársaság hősi küzdelmeiről. Bpest, Szikra, 169—241. l.). A Tanácsköztársaság 40. évfordulóján mutatkoznak először a nemzetiségtörténeti és -politikai érdeklődés nyomai. Viszonylag részletesen foglalkozik a kérdéssel *Nemes Dezső* alapvető tanulmánya: A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége. Századok, 1959. 1. sz. 31—33. l. Mind a Magyar Népköztársaság nemzetiségi politikáját elemzi röviden — bár másodlagos források alapján — *Kassai Géza*: Magyar történelmi sorsfordulók és a nemzetiségi kérdés. Bpest, Kossuth, 1919. 98—115. l. Elsősorban állam- és jogtudományi szempontból, de a történeti vonatkozásokat is érintve tárgyalja témánkat *Gergely Ernő*: A Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája. Jogtudományi Közlöny, 1959. febr.—márc. 84—85. l., A Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája a Tanácsköztársaság alkotmányának tükrében. Állam és Igazgatás, 1963. 3—4. sz. 250—262. l. és végül: A proletárforradalom és a tanáshatalom Kárpátalján és Nyugat-Magyarországon. Jogtudományi Közlöny, 1963. 10—11. sz. 544—552. l. c. tanulmány- és cikksorozatában. A mi szempontunkból különösen jelentős utóbbi cikke, bár történeti felhasználását némileg megnehezíti a jogi szempontból — különösen német vonatkozásban — pontatlan terminológia, a történeti és jogi kérdéseknek nem eléggé összehangzott tárgyalása. Mind elvi, mind konkrét történeti szempontból mintaszerűen tárgyalja a kérdés délszláv vonatkozásait *Kövágó László*: A magyarországi délszlávok 1918—1919-ben. Bpest, Akadémiai Kiadó, 1964. c. monográfiája. Legújabbban tekintélyes új anyag bevonásával, nemzetközi összefüggésekbe ágyazva és több fontos elvi kérdést, így pl. az ún. baloldali, „buharínista” álláspontnak a Tanácsköztársaság nemzetiségpolitikájára gyakorolt tényleges hatását tisztázva Hajdu Tibor foglalkozott két tanulmányban és legutóbb megjelent két nagy monográfiájában a Népköztársaság nemzetiségpolitikájával. Ld. *Hajdu Tibor*: A nemzeti kérdés és az 1918—1919-es forradalmak. A dualizmus nemzeti politikájának esődjé és a Monarchia felbomlása. — A magyar nacionalizmus kialakulása és története. Szerk. *Andics Erzsébet*. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1964. 232—279. l. *Uő.*: A polgári demokrácia külpolitikája 1918—1919-ben. Századok 1967. 5. sz. 869—914. l. *Uő.*: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1968. 156—170. l. *Uő.*: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1969. 60—73. l. Ezen értékes művek ellenére is változatlanul fennáll 1918/19 nemzetiségtörténetével

denek bekerülni a történeti köztudatba. Úgy gondoljuk, csak erősítheti ezt az üdvös folyamatot a Magyar Népköztársaság és Tanácsköztársaság — az eddigi feldolgozásokból többnyire hiányzó — nemzetiségi, különösen német kultúrpolitikájának, a vele összefüggő történeti kérdéseket is érintő, részletesebb tárgyalása.

Az első világháborút lezáró háborús katasztrófa mint ahogy a nagybirtokos-nagyfőlkés uralkodó osztályok *egész* politikájának, úgy *nemzetiség*-politikájának végére is kérlelhetetlenül pontot tett. Magyarországon senki sem volt már — a kapitalista reakció vezéralakját, Tisza Istvánt sem véve ki — ,aki komolyan hitte volna, hogy továbbra is fenn lehet tartani a nemzetiségi elnyomásnak a Monarchiát és a történeti Magyarországot jellemző régi, durva, primitív módszerét. Az 1918-as októberi polgári demokratikus forradalom győzelme előtérbe állította a nemzetiségi kérdés megoldásának polgári demokratikus módszereit. Ezt a politikát képviselte a Károlyi-kormány nemzetiségi minisztere, a polgári radikális Jászi Oszkár. Jászi Kossuth konföderációs terve nyomán helyesen ismerte fel, hogy Magyarország függetlenségének garanciája nem a német szövetségben, hanem a saját nemzetiségeivel való kiegyezésben rejlik. Ennek alapfeltétele viszont a nemzetiségek anyaországai nemzeti törekvéseinek támogatása és a velük való államszövetség.

Jászi nemzetiségpolitikájának ugyanakkor ezen helyes felismerések mellett súlyos hibái is voltak. Jászi konföderációs terveiben a Monarchia fenntartásának s a magyar állami integritásnak² talajára helyezkedett. Mint az októbristák közül senki, úgy ő sem volt hajlandó elismerni Magyarország népeinek teljes, az elszakadást és az új államalapítást vagy egy más államhoz való csatlakozást is magában foglaló önrendelkezési jogát.³ A legszélsőbb pont, ameddig a polgári demokratikus kormány nemzetiségi politikájában el tudott menni, a kulturális és a területi autonómiák rendszere volt. A kormány még 1918. dec. 5-i kiáltványában is Magyarország területi egységének sérthetetlenségéből indult ki, s Magyarország nemzetiségeinek csupán közigazgatási és kulturális autonómiát ígért. „A régi Magyarországból — hangoztatta a kiáltvány — szabad, demokratikus keleti Svájcot akarunk teremteni.”⁴ Ez a politika Csehszlovákia, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (a későbbi Jugoszlávia) megalakulása, Románia megerősödése után ha őszinte politika volt is, mindenesetre nélkülözte a realitást. 1918 őszén a nemzetiségeket egyébként már politikai

szemben egy nagy adósságunk: a Nép- és Tanácsköztársaság legnagyobb és legjelentősebb, túlnyomó többségében meg is maradt nemzetisége, a német történetének részletes feldolgozása. Ennek hiányában mindmáig *Ludmilla Schlereth*: Die politische Entwicklung des Ungarländischen Deutschlands während der Revolution 1918/19. München, Verlag Max Schick. 1939 c. művére vagyunk utalva, amely nagy anyagbázison s burzsoá nacionalista szempontból pozitív értékeléssel tárgyalja a hazai németiség polgári demokratikus forradalom alatti fejlődését, viszont a Tanácsköztársaság alatti fejlődést világnézeti okokból szkeptikusan ítéli meg.

² Jászi Oszkár ugyan emlékirataiban azt állítja, hogy alapjában véve ők maguk sem hittek a „geográfiai integritás”-ban (*Jászi Oszkár*: Magyar kálvária, magyar feltámadás. Második, bőv. kiad. Bécs, Bécsi M. Kiadó. 1921. 45—46. l., *Oskar Jászi*: Revolution and Counter-Revolution in Hungary. London, P. S. King. 1924. 37—38. l.), de ez csupán annyit jelent, hogy nem a régi értelemben vett integritást kívánták.

³ *Jászi Oszkár*: A Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a dunai egyesült államok. Bpest, Új Magyarország Rt. 1918. 46. l. *Uő.*: Magyarország jövője és a dunai egyesült államok. Harmadik kiadás. Bpest, Új Magyarország Rt. 58—70. l. Jászi koncepciójának történetpolitikai alapjaira von. ld. *Oscar Jászi*: The dissolution of the Habsburg Monarchy. Chicago. The University of Chicago Press. 1929.

⁴ *Kassai*: i. m. 105. l.

autonómiával sem lehetett volna Magyarország kebelében megtartani. Jászi és a Károlyi-kormány terve, valamint a politikai realitások között történelmi fáziseltolódás volt. A területi kérdések alakulásába a magyar kormánynak, így Jászi nemzetiségpolitikájának, semmiféle beleszólása nem volt.

A Károlyi-kormány nemzetiségpolitikájának első szerény, de elengedhetetlen lépése a nemzetiségek anyanyelvi oktatását biztosító közoktatásügyi rendelet volt. „E rendelet — a közoktatásügyi államtitkár nyilatkozata szerint — az összes hazai nemzetek körében nagy megnyugvást keltett, főleg a ruténeknél és a németeknél.”^{4a} Ami pedig a Károlyi-kormány autonomisztikus terveit illeti, ezek konkrét formát a szlovák, kárpát-ukrán és német nemzetiségek irányában öltöttek. A szlovák autonómia beharangozásaképp és egyben a buzgó katolikus szlovákok megnyerésére a kormány egyházügyi kormánybiztosa, Persián Ádám útján 1918. december 11-én lemondásra bírta Battyhány Vilmos gróf nyitrai püspököt, hogy helyére majd szlovákul tudó püspököt nevezzen ki.⁵ Az autonómia-gondolat jegyében született meg 1918. november 24-én a Keleti Tót Nemzeti Tanács, majd az ún. Keleti Tót (Szlovák) Népköztársaság, amelyet 1918. december 11-én kiáltottak ki Kassán. A Szlovák Népköztársaság Eperjes székhellyel a szlováklakta keleti megyékben kívánta átvenni a kormányzatot. Elnöke Dvorcák Győző, egy szlovák származású, de teljesen elmagyarosodott vármegyei főlevéltáros, később a magyarbarát szlovák szeparista mozgalomnak a magyar kormány által pénzelt ügynöke lett. Autonóm kormányának hatásköre a belügyekre, a szociális népjóléti ügyekre és a *közoktatásügyre* terjedt ki. A kormány magyarbarát polgári és szociáldemokrata politikusokból állott, akiknek igazi politikai tömegbázisa a szlovákoknál nem volt. Belügyminiszter Ruman János dr. lipótszentmiklósi ügyvéd volt két államtitkárral, közoktatásügyi miniszter a keresztényszocialista Jehlicska Ferenc dr. pozsonyi egyetemi tanár, később rövid ideig Hlinka helyettese, majd egy életen át Horthy ágenseként a magyarbarát szlovák szeparatista mozgalom vezére, aki mellett egy államtitkár a nyugati, egy pedig a keleti szlovákok kulturális ügyeit intézte; szociális népjóléti miniszter a szociáldemokrata Varecha János lett szintén két államtitkárral.⁶

A szlovák népköztársaság csenevész gondolata nem bizonyult életképesnek. A szlovák autonóm kormány nem tudott megerősödni, s nem tudta útját állni a csehszlovák állameszme viharos térhódításának, amelyet fegyverek is támogattak. Csakhamar egész Szlovákia csehszlovák fennhatóság alá került, a szlovák autonóm kormány észrevétlenül kimúlt. A magyar polgári demokratikus kormány azonban még mindig nem adta fel Szlovákia megtartásába vetett balgatag reményét. A *fait accompli*-t semmibe véve, teljesen értelmetlen provokációként 1919. március 12-én kihirdette a Tótország (Slovenska Krajina) önkormányzatát kimondó 1919. XXX. néptörvényt. A három kormányzóságra osztott autonóm szlovák területnek külön kormánya és nemzetgyűlése lett volna. A szlovák nemzetet a magyar kormányban külön szlovák miniszter, a magyar országgyűlésben a népesség számarányának megfelelően szlovák képviselők képviselték volna. Az autonóm kormány hatásköre a belügyre, igazságügyre, *vallás- és közoktatásügyre* terjedt volna ki. A szlovák önkormány-

^{4a} Világ, 1918. dec. 8. 8. l.

⁵ Párttörténeti Intézet Archivuma (a továbbiakban: PI Arch.) Fond: 24/19.

⁶ PI Arch. A XXVII/16/1. Vö. *Juhász Nagy Sándor*: A magyar októberi forradalom története. Bpest, Cserépfalvi. 1945. 371. l.

zat tervéből azonban semmi sem valósult meg, még a szlovák miniszter ki-nevezésére sem került sor. Az egészet papírlapként elfújta a történelem szele.⁷

A szlovák önkormányzatnál jóval korábban született meg, és nagyobb fejlettségi fokot ért el az ún. ruszin (kárpat-ukrán) autonómia. A kormány — a szlovákokhoz hasonlóan — itt is először egyházpolitikai oldalról közelítette meg a kérdést, számítva a nagyrészt görög-katolikus vallású kárpat-ukrán nép körében nagy befolyással bíró magyarbarát papság támogatására. A Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium kebelében megalakult latin és görög szertartású kormánybiztosság megbízásából a kárpat-ukrán származású Kutkafalvy Miklós fővárosi ügyvéd, volt főispán, később az ellenforradalmi nemzetiségi minisztérium államtitkára folytatott ily irányú tárgyalásokat a munkási és az eperjesi görög-katolikus püspökség területén.^{7a} Ezután fogtak hozzá a ruszin autonómia előkészítéséhez.

A Károlyi-kormány a „gens fidelissimá”-nak, a kárpat-ukránoknak az autonómiát az 1918. évi X. néptörvénnyel adta meg, amelyet éppen karácsony napján hirdettek ki. Ennek oka kézenfekvő. Bár — mint Krúdy Gyula írta önmarcangoló őszinteséggel — „... százszor megérdemelte volna a régi Magyarország, hogy a pusztulásra, szinte éhenhalásra ítélt ruszinok elszakadjanak az anyaországtól, amely rosszabbul bánt velük a mostohánál”⁸, az elszakadási mozgalom a kapitalista viszonyok fejletlensége és a politikai elmaradottság folytán itt volt a leggyöngébb. Kezdetben a politikai vezetés a magyarbarát ungvári rada kezében volt, amely hűségnyilatkozatot tett a magyar kormánynak, s a történeti Magyarország integritásának talajára helyezkedett.⁹ Így a kárpat-ukránoknak adott autonómia önük pillanatnyilag semmi kockázattal nem járt, az autonómiában még nem részesült nemzetiségekre pedig esetleg vonzólag hatott.

Az 1918. évi X. néptörvény egyelőre Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung megyék ukránlakta területeit nyilvánította autonóm jogterületnek, kormányzóságnak. A kormányzóságnak a törvény szerint külön kormányzója, kormánya, nemzetgyűlése van. Hatáskörük a belügy, igazságügy, közoktatási, közművelődési, vallási ügyekre és a nyelvhasználatra terjed ki. A magyar kormányban az ukrán nemzetet a ruszka-krajnai miniszter, a magyar országgyűlésben pedig ukrán képviselők képviselik. A kinestári földek, bányák és erdőségek átmennek az ukrán politikai nemzet birtokába.¹⁰

Az ukrán autonómia kiépítése — szemben a szlovákkal — megkezdődött, de nem jutott túl az első lépéseken. Ruszka-krajnai miniszterré dr. Szabó Orest volt belügyminiszteri osztálytanácsost, Ung megye főispánját, kormányzóvá dr. Stéfán Ágoston ügyvédet, egy kétkulaesos magyarországi kárpat-ukrán politikust, később a magyarbarát kárpat-ukrán szeparatista mozgalom — végül mégis zsoldba szegődő — vezérét nevezték ki. A minisztérium általános kormányzati tevékenysége még feltáratlan; kulturális tevékenységéről is csupán annyit tudunk mondani, hogy Bonkáló Sándor budapesti gimnáziumi ta-

⁷ 1919. évi XXX. néptörvény. Budapesti Közlöny, 1919. márc. 12. sz. 1. l. Vö. *Juhász-Nagy*: i. m. 371. l.

^{7a} *Világ*, 1918. nov. 15. 6. l.

⁸ *Krúdy Gyula*: Havasi kürt. Bpest, Ruszka-Krajna Népbiztossága kiad. 1919. 17. l.

⁹ *Darás Gábor*: A rutén kérdés tegnap és ma. Bpest, M. Nemzeti Szöv. kiad. 1938. 20—21. l.

¹⁰ 1918. évi X. néptörvény. Budapesti Közlöny, 1918. dec. 25. sz. 1. l. — 1918. évi törvények és néptörvények. Bpest, Franklin Társ. 1919. 214—215. l.

nárt, az ukrán nyelv és irodalom kiváló ismerőjét a minisztériumba osztották be szolgálattételre.¹¹ Érdemleges tevékenységet azonban itt aligha fejtett ki, mert csakhamar a budapesti tudományegyetemen újonnan szervezett ukrán nyelv és irodalom tanszékére nevezték ki nyilv. r. tanárnak.¹²

A kárpát-ukránok autonómiáját kimondó törvény nagy hatással volt a német nemzetiségi mozgalomra is. A magyarországi németek legfőbb képviselői szerve, a Magyarországi Német Néptanács (Deutscher Volksrat für Ungarn) eddigi szerényebb, a kultúrautonómiaira irányuló követelését most már szintén a területi autonómia követelésével cserélte fel. A néptanács egyik tagja, dr. Otto Herzog elkészítette, s a kormány elé terjesztette a német autonómia-törvény tervezetét. A tervezetet Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter, a szociáldemokrata miniszterek s néhány más miniszter is támogatta, mert különben — mint Kalmár Henrik német államtitkár, később népbiztos a népbiztosperben elmondta — annak a gyanúnak tették volna ki magukat, hogy „... íme a magyarok csak azoknak a nemzetiségeknek adnak autonómiát, amelyek már elszakadtak Magyarországtól, vagy félig-meddig csatlakoztak az idegen államokhoz”.¹³ Károlyi miniszterelnök 1919. január 1. fogadásán már a törvényjavaslat közeli jóváhagyásáról beszélt. „Az én óhajom az — mondotta —, hogy a Magyarországon élő összes nemzetiségek a wilsoni elvek alapján önkormányzatot kapjanak, s (így) egy keleti Svájc jöjjön létre. A nyugat-magyarországi németeken kívül az erdélyi (1919. január 1. — B.B.), a dél-magyarországi és a felső-magyarországi németek is önkormányzatot nyernek. Az önkormányzat kiterjed a beligazgatásra, a művelődés- és iskolaügyekre. A kormányzat erre vonatkozó határozata a legközelebbi napokban meg fog jelenni.”¹⁴

A megígért törvény némileg késett, mert Károlyit teljesen lekötötte a polgári-szociáldemokrata kormányzat első válsága, ill. ennek megoldása. Emiatt a nyugat-magyarországi németiség körében az elégedetlenség jelei mutatkoztak. Egy soproni népgyűlés azzal fenyegette meg a kormányt, hogyha 1919. január 29-ig nem hozza tető alá az autonómia-törvényt, a nyugat-magyarországi németek önálló köztársasággá alakulnak, vagy pedig csatlakoznak Ausztriához. Az elszakadási mozgalmat a nyugat-magyarországi népbiztossá kinevezett Zsombor Géza, soproni radikális demokrata lapszerkesztő igyekezett ellensúlyozni.¹⁵

Ilyen előzmények után tette közzé már Jászi lemondása után, de teljesen az ő szellemében Berinkei Dénes dr., az újonnan kinevezett miniszterelnök 1919. január 29-én a német autonómiáról szóló VI. néptörvényt. Erről egy német szerző állapította meg, hogy a magyarországi németek sem azelőtt, sem azután nem kaptak egyetlenegy magyar kormánytól sem ilyen messzemenő jogokat.¹⁶ Az 1919. évi VI. néptörvény a kárpát-ukrán autonómia elveit igyekszik a magyarországi németiségre is alkalmazni. Ezt a törekvést azonban rend-

¹¹ Bp. 1. sz. Áll. Levéltár. A budapesti X. ker. tisztviselőtelepi áll. főgimn. 1919. febr. 21-i tantest. értek. jkv.

¹² 22462/1919. IV. KM sz. r. (Főtövös Loránd Tudományegyetem Rektori Hiv. Lvt. [a továbbiakban: RH] 1208/1918—19. D. sz.). A kinevezés a Budapesti Közlöny 1919. márc. 12-i száma 1. lapján jelent meg. Bonkáló kinevezését egyébként még Lovászky miniszter kezdeményezte az egyetemi autonómia „sérelmével”. (RH 1881/1919—20).

¹³ PI Arch. Népbiztospör 1920. júl. 19. 2420. l.

¹⁴ Landbote, 1919. jan. 12. Ld. Schlereth: i. m. 65—66. l.

¹⁵ Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) BM Eln. 1919—33—207.

¹⁶ Schlereth: i. m. 66. l.

kívül megnehezítette az a körülmény, hogy a hazai németek nem éltek a kárpát-ukránokhoz hasonlóan összefüggő területen. Így a néptörvény névszerint nem is jelölte meg a német autonóm jogterületet, ill. kormányzóságokat, még Burgenlandot sem.¹⁷ A német kormányzóságoknak egyébként ugyanaz lett volna a hatáskörük, mint a kárpát-ukrának. Az autonóm és közös ügyek, az autonóm és közös szervek is megegyeztek.¹⁸

A német autonómia-törvény végrehajtását az 1919 február közepén megalakult Országos Német Kormányzótanács (Landesregierungsausschuss) vette kézbe. A kormányzótanács a VI. néptörvény 10. §-ának megfelelően a Magyarországi Német Nemzeti Tanács és a Hazai Németek Néptanácsának 4—4, valamint a németlakta vidékek 2—2 kiküldöttéből alakult. A kormányzótanácsot nem elégítette ki az autonómia-törvény, de mégis hasznosabbnak látta annak végrehajtását. A tanács éjszakai ülésén titkos szavazással Johann Junkert, egy bányász svábot, volt szegedi ítéletábrlai bírót választotta meg német miniszternek, államtitkároknak pedig a szociáldemokrata Kalmár Henrik v. nyomdászt, pozsonyi szociáldemokrata párttitkárt és a szász dr. Jekel Pétert. Német-nyugatmagyarországi kormányzóvá, ill. gau elnökké (Gaupräsident) a kormány a bizottság előterjesztésére Zsombor Gézát nevezte ki.¹⁹

A német autonómia s vele együtt a Német Minisztérium hatásköre a művelődésügyre, a közigazgatásra és igazságszolgáltatásra terjedt ki. Ennek megfelelően a minisztérium az elnöki osztály mellett két osztályra oszlott: 1. az oktatási, egyház- és művelődésügyi osztályra (Abteilung für Unterricht, Kirchen- und Kulturwesen) és 2. a közigazgatási és igazságszolgáltatási osztályra (Abteilung für Verwaltung und Rechtspflege).

A Német Minisztérium és az Országos Kormányzótanács mindent elkövetett az autonómia mielőbbi kiépítésére. Junker miniszter 1919. március 10-én a belügyminiszterhez intézett átiratában a terjedő elszakadási mozgalom megállítására érdekében javasolja az autonóm területnek előterjesztése alapján való sürgős megállapítását, s egyben bejelenti, hogy a német autonóm jogterületen esedékes választásokat 1919. március 30-ára tűzte ki, és azt Zsombor Géza kormányzó fogja irányítani, akit Moson megye megüresedett kormánybiztosi állására is javaslatba hoz. Ezekre az intézkedésekre azonban a megváltozott helyzetre való tekintettel már nem került sor.²⁰ A német közigazgatás bevezetése így függőben maradt. Többet sikerült megvalósítani a művelődésügyi célokból. Zsombor kormányzó három nyugat-magyarországi német megye, Moson, Sopron és Vas tanfelügyelőit és tanítóit Kismartonba tanácskozássra hívta össze. Ezen elhatározták, hogy a tanerőhiányra való tekintettel egyelőre a hatosztályos népiskola alsó három, és a nyolcosztályos népiskola alsó négy osztályába vezetik be a németnyelvű oktatást. Elhatározták egy német szőlészeti és borászati iskola felállítását is Sopronban Nyugat-Magyarország német szőlőtermelői számára.²¹

Míg az akkori Magyarország legnagyobb nemzetiségének, a németnek nemzetiségi jogait az autonómia-törvény főképp oktatási téren többé-kevésbé biztosította, nem sikerült megfelelő megoldást találni a többi kisebb nemzeti-

¹⁷ Juhász-Nagy tévesen állítja, hogy az idézett néptörvény megjelöli Burgenlandot (I m. 370—371. l.).

¹⁸ 1919. évi VI. néptörvény. Budapesti Közlöny, 1919. jan. 29. sz. 1. l.

¹⁹ Schlereth: i. m. 71—73. l.

²⁰ OL BM Elm. 1919—33—207, 3066.

²¹ Schlereth: i. m. 73—75. l.

ség, kisebbség ügyében. A nyugat-magyarországi horvát kisebbség a mesterkelt autonómia-szerv révén a magyar polgárság és kispolgárság német nemzetiség-, ill. cseh- és jugoszlávellenes terveinek eszköze lett; így nemzeti fejlődése kiugrott természetes pályájáról, s magyar nacionalista vágányra futott. Ezért nem tudta megfelelőképp kihasználni az anyanyelvi iskoláztatásra a polgári demokratikus kormány által biztosított lehetőségeket. A Szlovén Vidék és Muraköz számára viszont már kevés volt a felajánlott autonómia, mert nemzeti érzésük a polgári Magyarországtól a szintén polgári Jugoszlávia felé vonzotta őket. A szlovén anyanyelvű tanítást az elemi iskolák I. osztályában 1919. szeptemberétől akarták bevezetni.²²

A polgári demokratikus kormány nemzetiségi politikája s ezen belül nemzetiségi kultúrpolitikája egészében véve nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Ennek okát nem a polgári politikusok egyéni hibáiban kell keresnünk, hanem a politikai koncepció hibájában s főképp a politikai helyzetben. A kapitalista rendszer által végzetesen összekuszált nemzetiségi kérdést aligha lehetett a polgári demokrácia elvi alapján, módszerei szerint kibogozni. A problémát csupán a szocialista nemzetiségi politika elvi alapján s gyakorlati módszereivel lehetett megoldani. Ezt az új, az adott helyzetben optimális megoldást hozta meg a Tanácsköztársaság.

A Tanácsköztársaság a nemzetiségi kérdés megoldásánál Marx, Engels, Lenin tanításából és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom történelmi tapasztalataiból indult ki. Ennek lényege az, hogy a különböző nemzetiségek együttélése egy állam keretében csakis a teljes önrendelkezési jog elismerése alapján, az illető népek szabad elhatározása révén lehetséges. Az önrendelkezési jog értelmében minden nemzet saját belátása szerint rendezi be életét. Joga van ahhoz, hogy autonómiát követeljen, hogy föderatív (szövetséges) viszonyba lépjen más nemzetekkel, sőt hogy elszakadjon attól az államtól, amelynek kötelékébe eddig tartozott. A lenini nemzetiségi politika szerint csak a teljes önrendelkezési jog teremtheti meg az elnyomott nemzetiségekben az elnyomó nemzet iránt azt a bizalmat, amely szükséges ahhoz, hogy ne akarjanak tőle elszakadni. Ennek a politikának köszönhette létrejöttét a Szövetségi Szocialista Szovjet Kéztársaság.²³

A Tanácsköztársaság nemzetiségpolitikájának alapja a világforradalom koncepciója volt, az a feltételezés, hogy végső fokon az egész világot behálózó proletárdiktatúrák szövetsége fogja megoldani a nemzetiségi kérdést. Ez a felfogás, mint más területen, úgy a nemzetiségpolitikában is kedvezett a nehézségek alábecsülésére, leegyszerűsítésére irányuló hajlamnak, a legegyszerűbb, de nem mindig legcélszerűbb megoldások előtérbe állításának, de alapjában véve mégis a nemzeti önrendelkezés, a teljes nemzeti egyenjogúság irányába hatott.

A Tanácsköztársaság elismerte valamennyi magyarországi nemzetiség teljes, az elszakadást is magában foglaló önrendelkezési jogát, s félreérthetetlenül leszögezte, hogy *nem* áll a területi integritás alapján.²⁴ A tanács hatalom

²² *Kővágó*: i. m. 111—114., 139—143. l. — A Károlyi-kormány ígését a magyarországi szlovén, ún. vend autonómiára és az elodázás következményeként a délszláv propaganda térhódítását ld. *PI Arch.* A XVI. 7/67 48—49. l.

²³ *Kassai*: i. m. 107—109. l. *Hajdu*: A nemzeti kérdés . . . 262—263. l. *Kővágó*: i. m. 168—174. l.

²⁴ *Kun Béla*: Nyilatkozat a Hamburger Fremdenblatt budapesti tudósítójának. *Népszava*, 1919. ápr. 5. *Kun Béla*: A Magyar Tanácsköztársaságról. Bpest, Kossuth. 1958. 168. l.

fel akarta szabadítani Magyarország valamennyi elnyomott népét, hogy valamennyit megnyerje a szocializmus eszméje számára. A Forradalmi Kormányzótanács még 1919. április 7-én megjelent XLI. sz. rendeletével biztosította az ország területén beszélt összes nyelvek hivatali használatát.^{24a} 1919. április 29-én megjelent LXXVII. sz. rendeletének 1. §-a pedig világosan leszögezte ezt az alapelvet: „A Magyarországi Tanácsköztársaság meg akarja szüntetni a proletároknak mindennemű elnyomását a kapitalista termelési és társadalmi rend részéről. Az elnyomás egyik fajtája a nem magyar anyanyelvűeknek nemzetiségi elnyomása is. Ezt az állapotot megszünteti a Magyarországi Tanácsköztársaság, amely különböző nyelvet beszélő, de egyenjogú népek proletariátusának szövetségén alapszik, és nemzeti kérdést — az eddigi értelemben — nem ismer.”²⁵ (Hagyjuk itt most figyelmen kívül a „népek szövetsége” helyett a „népek proletariátusának szövetségére” utaló megfogalmazást,²⁶ és a hangsúlyt a lényegre, a magyarországi népek egyenjogúságának teljes és fenntartás nélküli kinyilvánítására tegyük.) Az 1919. június 23-án elfogadott alkotmány még ennél is tovább ment, és föderatív (szövetséges) állammá nyilvánította a Tanácsköztársaságot (3. §), deklarálta a faji vagy nemzeti kisebbségek nyelvi, kulturális stb. egyenjogúságát (14, 84. §), s lehetőséget nyújtott a felszabaduló nemzeteknek külön szövetséges tanácsköztársaságok formájában a Magyar Tanácsköztársasággal való egyesülésre (88. §).²⁷

A Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája s ezen belül kultúrpolitikája elvileg minden magyarországi nemzetiségre kiterjedt, gyakorlatilag azonban nem tudott mindegyiknél egyaránt kibontakozni. A népköztársasággal ellentétben nem tekintette magyarországi nemzetiségnek, hanem önálló, független nemzetnek a szlovákságot, s ezért sem általános nemzetiségpolitikai, sem kultúrpolitikai szempontból nem foglalkozott vele. A történelmi események, a csehszlovák és a román burzsoáziától vezetett imperialista támadás azonban 1919 májusának második felében a magyar Vörös Hadsereg ellentámadását váltotta ki, s a diadalmas északi hadjárat során a Magyar Tanácsköztársaság közvetlen kapcsolatba került a szlovák nemzettel. A felszabadított felvidéki területeken is létrejött a tanáshatalom, melynek keretében a szlovákok élvezhették és gyakorolhatták közigazgatási, művelődési stb. jogaikat. Megvalósultak a Magyar Tanácsköztársaság intézkedései, rendeletei, többek közt a közoktatáspolitikaiak is. Államosították az iskolákat; a megyei és egyes városi tanácsokon belül a művelődés és oktatás ügyeit intéző művelődési osztályokba, ill. intézőbizottságaikba a közoktatásügyi népbiztos kinevezte művelődésügyi megbízottait; megalakultak a pedagógus szakszervezet, a Magyarországi Tanítók Szakszervezete, valamint az Ifjúnunkások Országos Szövetsége diák-szervezetének helyi csoportjai.

Kun Béla és Garbai Sándor ezt a Smuts tábornokkal 1919 április elején történt jegyzékváltás során is kijelentették. (*Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon.* Bpest, Athenaeum, 1919, 65. l.) Kun előtt is ismerünk határozott szembefordulást az integritás-eszmével: *Rs. (= Rudas Zoltán): Revanche! Szabadgondolat*, 1918. dec., 256. l. *Csészy Imre: Területi integritás.* Szabadgondolat, 1919. jan. 1. 13—14. l.

^{24a} Tanácsköztársaság (a továbbiakban: T.), 1919. ápr. 7. (12.) sz.

²⁵ LXXVII. FK sz. r. 1. §. T 1919. ápr. 29. (30.) sz.

²⁶ *Buzás József: A nemzetiségi kérdés jogi szabályozása a Magyar Tanácsköztársaságban.* Szeged, Khny. 1959. 89. l.

²⁷ Tanácsköztársasági Törvénytár. Szerk. Pongrácz Jenő. V. Bpest, A Szoc.-Komm. Munkások Magyarországi Pártjának kiad. 1919. 7, 9, 20, 21. l.

A szlovák politikában új helyzet állt elő 1919. június 16-án, amikor Eperjesen a magyar Vörös Hadsereg felszabadító harcainak eredményeképp kikiáltották az önálló, független, a Magyar Tanácsköztársasággal szövetséges Szlovák Tanácsköztársaságot. Rá négy napra megalakult a Szlovák Forradalmi Kormányzótanács, amely átvette a hatalmat a szlovák területeken. Elnöke Antonin Janoušek lett, a Magyarországi Szocialista Párt részét képező, a Tanácsköztársaság területén különböző nemzetiségű kommunista csoportok szövetségeseként megalakult Nemzetközi Szocialista Szövetség (Föderáció) cseh és szlovák frakcióinak²⁸ vezetője. A kormányzótanács tevékenységének zsinórmértékéül is az e frakciók által kibocsájtott program szolgált. A program közoktatási része — a marxi—lenini közoktatási program alapján — követelte a szekularizációt, az egyház és az állam elválasztását, a vallásnak — állami vonatkozásban — magánüggé nyilvánítását, az uralkodó osztályok műveltségi monopóliumának megszüntetését, az általános és a felsőfokú műveltség hozzáférhetővé, sőt ingyenessé tételét mindenki számára, az általános tankötelezettség 16. életévig való kiterjesztését, a három utolsó évfolyamban a tanulók szakmai és gyakorlati oktatásának bevezetését. Ezek a követelések összhangban voltak a magyar Forradalmi Kormányzótanács, ill. Közoktatásügyi Népbiztoság politikájával.

Ennek a közoktatásügyi programnak megvalósítása várt a Szlovák Forradalmi Kormányzótanács közoktatásügyi népbiztosaira, Vincent Sukra és Eduard Krompaškyra. A szlovák népbiztosok a Magyar Tanácsköztársaság korábbi közoktatási politikáját folytatták a szlovák államterületen. A tanácsok keretében létrehozták a művelődés-, ill. közoktatásügyi helyi irányító szerveit, a művelődési osztályokat s ezek intéző bizottságait. Az iskolák belső életének átalakításához ugyan a tanév korábbi, június 7-i befejezése miatt még csak hozzá sem kezdhettek, de ennek ellenére számos helytálló intézkedést hoztak, így pl. a tanoncok munkaidejének, munkakörülményeinek, a magyar tanácsköztársasággal egybevágo szabályozásáról, a pedagógusok nyári átképzéséről. Ezenkívül Kassán munkásszabaddiskolát állítottak fel, júniálist rendeztek a proletárgyermekeknek, amihez a cukrot Budapestről kapták. A két testvéri tanácsköztársaság között egyébként is szoros volt a kapcsolat. A magyar ifjúkommunisták lapját, Az Ifjú Proletárt pl. a Szlovák Tanácsköztársaság területén is terjesztették. — Magyar részről viszont a budapesti tudományegyetemen szlovák tanszék felállítását tervezték. Vezetőjeként Skultéty József, dr. Gerő János, ill. dr. Ilavaty István neve került szóba.

A Magyar Tanácsköztársasággal szövetséges Szlovák Tanácsköztársaság idejét, sajnos, nagyon rövidre szabták a párkák. A cseh-szlovák burzsoá hadsereg már 1919 július elsején, közvetlenül a magyar Vörös Hadsereg kivonulása után, megdöntötte, gátat szabva ezzel a szocialista forradalom közép-európai továbbterjedésének. A Szlovák Tanácsköztársaság vezetői ideiglenesen Magyarországon találtak menedéket.²⁹ Egyideig a Tanácsköztársaság megdöntése után is itt maradtak. Az ún. népbiztos-pörben nem helyezték őket vád alá,

²⁸ *Kövágó*: i. m. 175—178., 196. l.

²⁹ *Vág Ottó*: A Magyar Tanácsköztársaság közoktatáspolitikája és a Szlovák Tanácsköztársaság. Pedagógiai Szemle, 1965. 3. sz. 262—264. l. A Szlovák Tanácsköztársaság kultúrpolitikájáról is nyújt rövid áttekintést *Viator M.*: A szlovák Tanácsköztársaság harmincötödik évfordulójára. A M. Munkásmozgalmi Intézet Értesítője, 1955. 1. sz. 111—116. l. és *Oldner*: i. m.

amit kollégájuk, Kalmár Henrik volt német népbiztos denuncians szándékkal kifogásolt is.³⁰

A szlováknál nem sokkal volt hosszabb életű a Magyar Tanácsköztársaság kárpát-ukrán politikája. Kárpátalja Ruszka-Krajna néven — mint már láttuk — az 1918. X. tc. értelmében még a Károlyi-kormány idején autonómiát kapott kulturális, nemzeti és igazságügyi téren, s 1919 elején Budapesten külön minisztériumot, Munkácson pedig kormányzóhivatalt is felállítottak számára. Területi autonómiájának³¹ teljes és következetes kiépítése azonban csak a Tanácsköztársaság alatt következett be. Az 1919. március 21-én megalakult magyar Forradalmi Kormányzótanácsnak Ruszka-Krajna népbiztosaként tagja volt előbb dr. Szabó Oreszt v. miniszter, majd az ő visszalépése után a volt kormányzó, dr. Stéfán Ágoston. A Ruszin Kormányzótanács 1919. március 28-i ülésén örömeinek adott kifejezést a proletárdiktatúra kikiáltása és a ruszin nép teljes önrendelkezési jogának elismerése felett, s késznek nyilatkozott a magyarországi szovjetköztársaságba a munkás-, katoná- és paraszttanácsok községenként, járásokként és kerületekként történő megalkotásával intézményesen is bekapcsolódni. Az 1919 április elején lezajlott országos tanács-választások során a kárpát-ukrán területen is megválasztották a községi és városi tanácsokat. Ezt követték volna — a Ruszka Pravda c. kárpát-ukrán lap április 12-i számában közzétett alkotmánytervezet szerint — a megyei, ill. kárpát-ukrán viszonylatban a kerületi tanácsválasztások Máramaros, Bereg, Ung, Zemplén és Sáros megyék területén. Az így megválasztott kerületi tanácsok választották volna meg a ruszin autonóm jogterület, az ún. ruszin nemzeti kerület 50 tagú központi tanácsát, amelyben minden kerületet 10—10 küldött képviselt volna. A központi tanács számított a kárpát-ukrán terület legfőbb hatalmának; feladata volt a kárpát-ukrán nép közös ügyeit képviselni a föderatív Magyar Tanácsköztársaságban, amelynek kongresszusába 20 tagot volt joga küldeni. Ennek a nagyvonalú tanácsrendszernek kiépítését azonban megakasztotta a csehszlovák burzsoá hadsereg 1919. április 29-én meginduló s május 5-ére az egész kárpát-ukrán területet hatalmába kerítő intervenciója. A tanácsrendszer így községi és városi szinten megrekedt; a kerületi tanácsi választásokat csak Bereg megyében lehetett zavartalanul megtartani. Emiatt nem kerülhetett sor a Ruszin Nemzeti Tanács megválasztására és részletes jogszabályi rendezésére sem.³²

A csonka tanácsszervezet miatt a kárpát-ukrán autonómia kiépítésének oroszlanrésze a Ruszin Kormányzótanácsra, ill. a Ruszin Népbiztosságra maradt, holott a népbiztosság apparátusa, sem a magát szocialistának álcázó,³³ valójában előbb magyar-, majd cseh-barát burzsoá nacionalista Stéfán népbiztos, sem a vezetése alatt álló, nagyrészt ügyvédekből, papokból és más reakciós, kalandorelemekből álló hivatalnokcsoport személyileg aligha volt alkalmas e feladat végrehajtására. A döntő kérdésekben azonban a népbiztosság a kormányzótanács és a nép ellenőrzése folytán kénytelen volt a proletárállam politikáját érvényesíteni, bár helyi, személyi ügyekben továbbra is sok kárt

³⁰ Népbiztospör 2509. l.

³¹ *Kövágó* véleménye szerint a törvény csak közigazgatási és kulturális autonómiát tartalmaz, nem pedig területi önkormányzatot (i. m. 152. l.).

³² Mindez nem derül ki eléggé *Hajdu* előadásából (i. m. 266—267. l.).

³³ Kalmárnak nyilván befeketítő szándékú, de alapjában helytálló kijelentése szerint az opportunist Stéfán „nyakig bent volt a kommunizmusban”, s mint népbiztos rendkívül aktívan dolgozott (Népbiztospör 2031—2032. l.).

okozott. Tevékenysége — legalábbis szervezési szempontból — még intenzívebbnek is látszott a társ Német Népbiztosságénál, amely mögött valójában elmaradt. Kiadásai a magyar központi állampénztárnál 7,8 millió koronára rúgtak, amelyből — a ruszin Vörös Gárdával együtt — nagyon eredményesen szervezett Vörös Őrség szervezési költségei 1,2 milliót tettek ki.

Lényegében eredményesnek tekinthető a Ruszin Népbiztosság kulturális tevékenysége is. A hivatalos nyelv — a ruszin Vörös Gárdánál és Vörös Őrségnél a szolgálati nyelv — ukrán lett. Ukrán és magyar nyelvű irodalmi és nyelvű könyveket, brosúrákat adtak ki. Budapesten megjelent az ukrán nyelvű Ruzska Pravda, Beregszászon a Beregi Munkás, Munkácson a Munkácsi Népszava, Nagyszőlősen az Ugoesai Munkás. Az államosított iskolákba bevezették az ukrán anyanyelvi oktatást. Lépéseket tettek ukrán nyelvű főiskola felállítására. A budapesti tudományegyetemen — Bonkáló Sándor vezetésével — felállították a ruszin (kárpát-ukrán) nyelv tanszékét. Felszólították a Magyarország területén dolgozó kárpát-ukrán értelmiségieket, az orvosokat, orvosszigorlókat külön is,³⁴ hazai munkára. Tény az — amit egyébként pörében Kalmár is állít —, hogy a Ruzska-Krajna-i Népbiztosság és személy szerint Stéfán is, az utolsó pillanatig tevékenykedett.³⁵

A Tanácsköztársaság nemzetiségi kultúrpolitikája a kisebb, elsősorban délszláv nemzetiségek, kisebbségek irányában is érvényesült a területi autonómia keretében, ill. azon kívül. A Tanácsköztársaság a Nemzetközi Szocialista Szövetség (Föderáció) Délszláv Frakciójának segítségével igyekezett biztosítani a délszláv területeken is az anyanyelvi oktatást. Szentendrén két szerb tannyelvű osztályt, Csobánkán pedig szerb iskolát nyitottak meg. Bár a továbbhaladást ezen a téren lehetetlenné tette egyrészt a rövid idő, másrészt a tanerőhiány, ennek az iskolaszervezésnek nagy jelentőséget ad az a tény, hogy „ez volt az első eset, amikor a magyar állam nyitott olyan szerb-horvát nyelvű iskolát, amelyben tényleg anyanyelvi műveltség nyújtása, nem pedig magyarosítás volt a cél”. A Délszláv Frakció a nyugat-magyarországi horvát falvakban is előkészítette az anyanyelvi oktatás bevezetését az iskolákba. A közigazgatásba is utat tört a horvát nyelv, legalábbis Sopron megyében. A Szlovén Vidéken helyet kaptak a szlovén szegényparasztok a művelődés- és oktatásügy intézésére a tanácsok kebelében megalakult művelődési osztályokban. A Novine nevű szlovén hetilap a magyar betűk használatáról, az ún. Baj-féle helyesírásról áttért a horvát és szlovén irodalmi nyelvben használatos ún. Gaj-féle helyesírára. Ez gyakorlatilag megszüntette a szlovén nemzeti irodalomtól való különállást, habár a vend dialektust nem számolta fel. A további fejlődést megzavarta a szlovén autonómia-mozgalmat kihasználó magyarországi ellenforradalom által az önrendelkezés jelszava alatt 1919. május 29-én kirobbantott lázadás, amely kikiáltotta a Tanácsköztársaságtól független Mura Köztársaságot. A rövidéletű köztársaságot azonban a magyar Vörös Hadsereg heves harcok után már június 5-én felszámolta.³⁶

A Tanácsköztársaság nemzetiségpolitikája és ezen belül nemzetiségi kultúrpolitikája a legteljesebben a háború utáni Magyarország legnagyobb nem-

³⁴ Népszava. 1919. júl. 29., 4. l.

³⁵ A Tanácsköztársaság kárpát-ukrán nemzetiségi kultúrpolitikájának előadásánál *Gergely* utolsónak idézett tanulmányára támaszkodtunk (i. m. 541–546. l.).

³⁶ *Kövágó*: i. m. 201, 209, 213, 221, 233–234. l. — A Vas és Zala megyék vendeklakta községeiben uralkodó, inkább gazdasági és politikai, mint kulturális nehézségektől motivált aggasztó helyzetre von. ld. *PI Arch. Fond 24/15, 24/21.*

zetiségénél, a németsegnél bontakozott ki, és itt termette legszebb gyümölcsseit. A Tanácsköztársaság autonómián nem egyszerűen polgári közigazgatási formát, hanem a dolgozó tömegek *valóságos* önkormányzatát értette. Ezért a Forradalmi Kormányzótanács az eddigi Német Minisztériumot Német Népbiztossággá (Deutsches Volksamt) szervezte át, s élére a német miniszter eddigi helyettesét, Kalmár Henriket állította. Az igazi népi önkormányzatot azonban itt is a tanácsrendszerre való áttérés biztosította. A XXVI. FK. sz. rendelet a federalizmus elvi alapjára helyezkedve lehetővé tette minden összefüggő, nagyobb területen élő nemzet számára külön nemzeti tanácsok és intézőbizottságok,³⁷ a már említett LXXVII. FK. sz. kormányzótanácsi rendelet pedig járási és kerületi német (és kárpát-ukrán) tanácsok választását.³⁸ A Tanácsköztársaság alkotmánya szerint a járási, kerületi és a több kerületnyi összefüggő területen alakult ún. nemzeti kerületi tanácsok önállóan intézték az illető terület beligazgatását, igazságszolgáltatását, közoktatását és közművelődését (86. §). Az alkotmány kifejezetten elismerte a német és a ruszin nemzeti kerületeket, a megfelelő népbiztosságoknak pedig lehetővé tette nemzeti érdekeik védelmére közvetítő osztályok létesítését az egyes népbiztóságoknál, valamint a Népgazdasági Tanácsnál (87. §).³⁹

A német autonómia gyakorlati megvalósításának érdekében a Forradalmi Kormányzótanács a német nyelvterületet három kerületre osztotta: 1. nyugat-magyarországi német kerületre — székhelye Sopron; 2. a budapesti középső német kerületre — székhelye Budapest (Rózsa u. 61.) és 3. a Tolna, Baranya, Somogy vármegyék németlakta vidékeiből, a német irodalom *Schwäbische Türkei*éből alakított déli német kerületre — székhelye Bonyhád.⁴⁰ Ez a három kerület magában foglalta mindazokat a városokat és községeket, amelyekben a németek abszolút többséget alkottak. Ezeket a kerületeken a német népbiztos rendelte el, és bonyolította le a választásokat. Április 7-éig kellett megtartani a községi és városi, április 10-éig a járási, április 12-éig pedig — a kerület területén lévő városi és járási tanácsok útján — a kerületi választásokat. A kerületi tanács legfeljebb 300, végrehajtó bizottsága legfeljebb 40 tagból állhatott. A három kerület együttesen egységes nemzeti kerületi szövetséget alkotott, amelynek legfőbb szerve a kerületi és városi tanácsok küldötteiből alakult Országos Német Tanács lett, Budapest székhellyel. Összehívása a német népbiztos feladata volt.

A német autonómia teljesen csak Nyugat-Magyarországon épült ki, ezen a népességileg és területileg leginkább összefüggő s emellett Ausztriával szomszédos területen. Kiterjedését az 1919. július 16-án kiadott CXXIX. sz. FK rendelet szabta meg.⁴¹ A másik két területen nem jött létre autonóm szervezet. Azonban e két utóbbi kerület német lakói is részt vehettek a tanácsrendszer keretében lakókerületük közigazgatásában, művelődési és közoktatásügyeinek intézésében, aminthogy anyanyelvük hivatali használata is biztosítva volt.⁴² A nyugat-magyarországi német kerület direktóriuma, a *Gaurat für*

³⁷ Tanácsköztársasági Törvénytár I. 43—44. l.

³⁸ LXXVII. FK sz. r. 1—4. §. Tanácsköztársasági Törvénytár II. 52. l.

³⁹ Tanácsköztársasági Törvénytár V. 20. l.

⁴⁰ OL PN Ált. iratok I. cs. III/4.

⁴¹ T 1919. júl. 17. (94.) sz. 1. l.

⁴² A Tanácsköztársaság azonban e két német területen is meg akarta valósítani az autonómiát. Az Országos Német Tanács 1919. júl. 29-i ülésén Rónai Zoltán belügyi népbiztos-helyettes Leicht határozati javaslatára válaszképpen kijelentette, hogy a német közigazgatás

Deutsch-Westungarn 1919 április végén alakult meg négy megye, Moson, Sopron, Vas és Pozsony küldötteiből, Sopron székhellyel. Nyugat-magyarországi német népbiztossá Kellner Sándort választották. A nyugat-magyarországi némettség önkormányzati szerve, a kerületi tanácsülés (Gaurat-Versammlung) május 20-án ült össze ugyancsak Sopronban. Itt alakították meg a kerületi tanácsot, a Gauratot s ennek intézőbizottságát. Az alakuló ülésen elhatározták a német Vörös Őrség felállítását, Kőszegnek német iskolavárossá fejlesztését, s megállapították a kerületi tanács ügybeosztását is. A kerületi tanács a következő osztályokra oszlott: igazgatási, művelődési, pénzügyi, hadi és rendőri osztályokra, ill. ügycsoportokra. A magyarországi némettség legfőbb hatalmi szerve, az Országos Német Tanács 1919. július 28—29-én ülésezett Budapesten. Az alkotmány 84. §-a értelmében megválasztotta a német népbiztost ezúttal is Kalmár Henrik személyében; helyettese a szintén szociáldemokrata Knaller Viktor lett. Megválasztották a szűkebb intézőbizottság tagjait is.⁴³

A Tanácsköztársaság teljes német nemzetiségpolitikájának ismertetése nem feladatunk; be kell érünk a kultúrpolitika ismertetésével. Ennek leg-hatékonyabb szerve kétségkívül a Német Népbiztosság volt. Bár ennek apparátusa sem vezetőjét, a jobboldali szociáldemokrata Kalmárt, sem a hozzá beosztott, jelentős számban evangélikus papokból, katonatisztekéből, régi bürokratákból álló, eléggé megbízhatatlan hivatalnoksereget tekintve⁴⁴ semmivel sem volt jobb a ruszinénál, tevékenysége, ha általános politikai téren nem is érte utól amazt, kultúrpolitikai téren kétségkívül felülmulta. Ez ugyan pénzügyi gazdálkodásában különös módon nem tükröződik. A rendelkezésére bocsájtott kereken 12 millió koronából ugyanis a népbiztosság mindössze 1 655 903, 17 koronát vett igénybe, s ebből is a legnagyobb összeg, 1,1 millió, a nyugat-magyarországi direktóriumnak jutott előlegképpen; kimondottan kulturális kiadások a mérlegben nem is szerepelnek.⁴⁵

Ennek ellenére a német lakosság önrendelkezési joga legteltesebben a művelődésügy területén bontakozott ki. A művelődésügyi rendeleteket az autonóm terület számára a Német Népbiztosság az Országos Német Tanácsnak (Deutscher Landesrat), a német területek legfőbb államhatalmi szervének nevében közvetlenül adta ki. A Német Népbiztosság rendeletei azonban nemcsak hogy összhangban voltak a Tanácsköztársaság alkotmányával, hanem legtöbbször szóról-szóra, ill. csekély változtatással megismételték a Forradalmi Kormányzótanács, ill. a Közoktatásügyi Népbiztosság ide vonatkozó rendeleteit. A Német Népbiztosság kulturális téren kifejtett működése tehát nem törte meg a Tanácsköztársaság művelődéspolitikájának egységét.

Ezt bizonyítja mindjárt a művelődés- és oktatásügy ideiglenes szervezetről 1919. április 23-án kiadott 2/1919. DV. sz. német népbiztosi rendelet.⁴⁶

tervezetére vonatkozó munkálatok már a legközelebbi napokban befejeződnek, és véglegesen meg fogják állapítani Nyugat-Magyarország, Közép-Magyarország és a „Schwäbische Türkei” határait. (A magyarországi németek alkotmánya. A német szovjet ülése. Népszava, 1919. júl. 30., 5. l.).

⁴³ *Gergely*: i. m. 546—549. l. A magyarországi németek Nyugat-Magyarország elszakítása ellen. A német országos tanács ülése. Népszava, 1919. júl. 31., 4. l.

⁴⁴ OL PN Ált. iratok 1. cs. III/4.

⁴⁵ Uo. — *Gergely* tanulmányában — nyilván sajtóhiba folytán — csupán 2,8 millió korona szerepel a Német Népbiztosság költségvetésében (i. m. 542. l.).

⁴⁶ Volksblatt (a továbbiakban: Vb), 1919. ápr. 27., 134—135. l.

A rendelet lényegében megismétli a hasonló tárgyú LIV. sz. kormányzótanácsi rendeletet,⁴⁷ s a művelődés- és oktatásügy igazgatását a tanácsok kebelében alakult falusi, városi, járási és megyei (gau) művelődési osztályok, ill. ezek intéző-bizottságai kezébe teszi le. Új és demokratikus vonása a rendeletnek a kormányzótanácshoz képest, hogy a művelődési osztályokat választás útján állítják fel. A választás listák szerint, titkosan történik (1. §). A művelődési osztályok taglétszámával kapcsolatban a rendelet utal a nem németnyelvű lakosság megfelelő képviselőinek szükségességére is. A továbbiakban a kormányzótanácsi rendelettel egybehangozóan szól a művelődési osztályok intéző-bizottságainak,⁴⁸ az iskolabizottságoknak, a művelődésügyi megbízottaknak, a járási, megyei tanácsok művelődési osztályainak és a Német Népbizottságnak feladatairól, működéséről (1—10. §).

Teljesen új viszont a rendelet életbelépéséről s bizonyos átmeneti eljárásokról intézkedő 11. §. Eszerint a rendelet Német Nyugat-Magyarországon azonnal egész terjedelmében életbelép. A déli és a középső német kerület részére azonban a következő átmeneti intézkedések irányadók 1. A falusi, városi és járási tanácsok az általános rendelkezések szerint megválasztják művelődési osztályaikat; 2. a kerület művelődésügyeit átmenetileg a művelődési végrehajtó bizottság intézi. Ebbe a járási tanácsok művelődésügyi osztályai 2—2 tagot küldenek. A kerületi végrehajtóbizottságban a Német Népbizottságot 2 művelődésügyi megbízott és egy adminisztratív hivatalnok képviseli.

A művelődés- és oktatásügy új szervezetéről szóló népbiztosi rendelet végrehajtása azonnal megkezdődött. Először a felsőbb szervek épültek ki. A Német Népbizottság 3/1919. DV. sz. rendeletével Német Nyugat-Magyarország területén két népművelési osztályt állított fel: egyet a volt Sopron, Moson megyék, egyet pedig a volt Vas megye német területei számára.⁴⁹ Nem vártott sokáig magára a községi (helyi) tanácsok művelődési osztályainak szervezetét, működését pontosan körülíró 1042/1919. DV. sz. rendelet sem.⁵⁰ A rendelet előírja, hogy minden helyi tanács válasszon művelődési osztályt falvakban 8—10, városokban 12—16 taggal. Az osztály egyharmada iskolaköteles gyermekek szüleiből, másik harmada községi tanítókból és orvosokból, harmadik harmada kulturális és tudományos kérdésekben jártas községi polgárokból álljon. A nem németnyelvű lakosság százalékarányának megfelelő képviselőket nyer mind a három részlegben. A művelődési osztálynak megalakulása után végrehajtóbizottságot kell választania falvakban 3, városokban 7 taggal. A végrehajtóbizottságokba elsősorban tanítókat kell beválasztani.⁵¹ Ezenkívül vallásügyi likvidáló bizottságot, iskolabizottságot és könyvtár-bizottságot kell alakítani.

A művelődési osztálynak ügyelnie kell arra, hogy a végrehajtóbizottság hajtsa végre a Német Néptanács és a felsőbb tanácsok rendeleteit. Gazdasági és szellemi téren az osztály ellenőrzi a művelődésügyi intézményeket, engedélyezi és utalványozza a szükséges kiadásokat. A végrehajtóbizottság javasla-

⁴⁷ T 1919. ápr. 13. (17.) sz.

⁴⁸ Nyilvánvalóan semmi jelentősége nincs annak a különbségnek, hogy a kormányzótanácsi rendelet a megyei intézőbizottságok taglétszámát 12-ben, a Német Népbizottság pedig a kerületek intézőbizottságainak számát 11-ben maximalta.

⁴⁹ Vb, 1919. ápr. 27., 134. l.

⁵⁰ Vb, 1919. máj. 18., 173—174. l.

⁵¹ „In die Vollzugskommission sollen in erster Reihe Lehrer gewählt werden.” (I. h.)

tára a művelődési osztály jelöli ki az iskolavezetőket, kéri a tanerők áthelyezését, ill. alkalmazását.

A község összes művelődési ügyeit ténylegesen a végrehajtóbizottság vezeti. A bizottság végrehajtja a helyi, a járási és a kerületi tanács rendelkezéseit, valamint a Német Néptanács rendeleteit. A végrehajtóbizottság intézi a helyi művelődési intézmények gazdasági ügyeit, ellenőrzi az iskolákban folyó oktatást, és javaslatokat tesz a helyi művelődési osztálynak, ill. a felettes tanácsoknak a helyi műveltség fejlesztésére.

A német területeken lassanként megalakult művelődési osztályokra igen fontos, országos és helyi jelentőségű kérdések megoldása várt. Ezek közül a legelső a polgári demokratikus egyházpolitika legfőbb követelményének, az egyház és az állam szétválasztásának, a szekularizációnak végrehajtása volt. Az erre vonatkozó rendeletet a német területeken a Német Népbizottság adta ki 1919. április 28-án 7/1919. DV. sz. alatt.⁵² A 12 §-ból álló rendelet szóról-szóra megegyezik a Közoktatásügyi Népbizottság hasonló tárgyú 13. KN. sz. rendeletével.⁵³ Az egyházi vagyon köztulajdonba vételét a német területeken is a művelődési osztályok által választott egyházügyi likvidáló bizottságok végezték, elég sok incidenstől, sőt a német népbiztos szabotálásától is zavarva.⁵⁴

Ugyancsak régi polgári demokratikus követelést váltott valóra a nevelési és oktatási intézetek köztulajdonba vételéről szóló 4/1919. DV. sz. rendelet.⁵⁵ Ez a rendelet sem egyéb, mint megismétlése a 7. KN sz. rendeletnek.⁵⁶ Maga is mint jogforrásra a Forradalmi Kormányzótanács XXIV. sz. rendeletére hivatkozik. A Tanácsköztársaság legfőbb szuverénitásának érvényesülése szempontjából fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a német területeken államosított nevelési és oktatási intézmények is a Tanácsköztársaság (és nem az Országos Német Tanács) kezelésébe mentek át (1. §). Az iskolaállamosítás, mint az ország egyéb részein, úgy a német települési területen sem váltott ki nagyobb izgalmat vagy megrázkódtatást. Az oktatás laicizálása azonban Kalmár ellenállása miatt, úgy látszik, nem valósult meg teljesen.⁵⁷

Az iskolák államosítását egyéb kultúrintézmények államosítása követte. Ezen a téren a Német Népbizottság nem tett egyebet, mint hűségesen követte a Közoktatásügyi Népbizottság példáját. Így államosították a német települési területeken is a könyvtárakat,⁵⁸ levéltárakat.⁵⁹ A műkincsek köztulajdonba vételét azonban a német települési területeken is, úgylátszik, a Közoktatásügyi Népbizottság intézte. A Közoktatásügyi Népbizottság utóbb a Német Népbizottság kérésére hozzájárult ahhoz, hogy a német területeken a szocializálás csak a műtárgyak zár alá vételére szorítkozzék, s a műkincsek elszállítását függőben kell hagyni.⁶⁰ Kalmár a túlnyomóan intenzív mezőgazdasággal foglalkozó német lakosság gazdasági érdekeire, valamint tudományos érdekekre

⁵² Vb, 1919. máj. 4., 145—146. l.

⁵³ T 1919. ápr. 27. (29.) sz.

⁵⁴ Több ilyen zavargrásról számolnak be a Vallásügyi Likvidáló Országos Bizottság iratai (PI Arch. A II. 7/93). Az egész kérdésre von. ld. *Bellér Béla: A Tanácsköztársaság egyházpolitikájáról. Világosság, 1962. 7—8. sz. 97—101. l.*

⁵⁵ Vb, 1919. máj. 4., 142—144. l.

⁵⁶ T 1919. ápr. 13. (17.) sz.

⁵⁷ Népbiztospör 2430—2431, 2635, 2662. l.

⁵⁸ 8/1919. DV sz. r. Vb, 1919. máj. 18., 174—175. l. — A rendelet szövege szerint a 22, 23, 24/1919 KN sz. r. egyes §-aiból és bekezdéseiből van összeállítva.

⁵⁹ 9/1919. DV sz. r. Vb, 1919. jún. 1., 206—207. l.

⁶⁰ PI Arch. A II. 7/1. Népbiztospör 2586—2587. l.

hivatkozva, megakadályozta a magyaróvári mezőgazdasági akadémia tej-kísérleti és mezőgazdasági vegykísérleti állomásainak Budapestre helyezését is,⁶¹ ami nagyon is ésszerű eljárásnak tűnik.

A nevelési és oktatási intézmények államosítása a művelődési osztályokat tette német területen is a kulturális ügyek gazdáivá. Különösen a köznevelés terén vártak rájuk nagy feladatok. Mindenekelőtt a lehető leggyorsabban be kellett vezetni a német iskolákba az anyanyelvi oktatást, s új szocialista szellemmel kellett megtölteni a tananyagot és az iskolákat.

A német művelődési osztályok előtt álló nagy feladatokat a 6/1919. DV. sz. német népbiztosi rendelet körvonalazta.⁶² A német települési terület falusi, városi művelődési osztályainak két héten belül jelentenők kellett községenként: 1. az iskolák számát és jellegét, 2. az osztályok számát az egyes iskolákban, 3. a németül tudó tanítók nevét, 4. a németül nem tudó tanítók nevét, 5. a német gyermekek számát osztályonként és végül 6. a másnyelvű gyermekek számát osztályok és anyanyelv szerint. A Német Népbiztosság másodsorban arra szólította fel a helyi művelődési osztályokat, hozzanak döntést arra vonatkozólag, hogy az iskolákban azonnal vagy pedig csak 1919. szeptember 1-től vezetik-e be a német nyelvű oktatást.

A Német Népbiztosság gondoskodni kívánt a nem német nyelvű lakosság kultúrájának fejlesztéséről is. A másnyelvűek részére nagyobb községekben külön iskolákat vagy legalábbis külön osztályokat kívánt nyitni. Az egy osztálynál is kisebb létszámú másnyelvű gyermekeket délután kívánta anyanyelvükön fakultatív nyelvoktatásban részesíteni. A magyar nyelvet az összes nemzetiségi népiskolák magasabb osztályaiban taníttatni kívánta a népbiztosság. Végezetül elrendelte az egyes helységekben működő osztatlan iskolák összevonását, ha csak a különállást a más nyelvűek oktatása nem indokolta.

Bár a fentebb kért jelentések, javaslatok sorsáról s velük kapcsolatban a Német Népbiztosság intézkedéseiről nincsen konkrét tudomásunk, a német terület közoktatásügyének fejlődését ezek nélkül is határozottan megállapíthatjuk. A Német Népbiztosság hivatalos lapja, a Volksblatt éppen a fenti rendeletet közlő számában nyújt áttekintést a német iskolaszervezet fejlődéséről.⁶³ A szerkesztőségi cikk úgy méltatja a Német Népbiztosság és a Közoktatásügyi Népbiztosság közt e tárgyban létrejött megállapodást, hogy az teljes mértékben biztosítja Magyarországon német lakosságának kulturális fejlődését.

Az egyezmény értelmében a Német Népbiztosság a német többségű községekben az egész iskolaügyet saját kezelésébe veszi azzal a kötelezettséggel, hogy a községi tanácsokat a másnyelvűek kulturális érdekeinek ápolása céljából messzemenő jogokkal ruházza fel. Természetesen hasonló elbánást követel a nem német területeken lakó német kisebbség számára is. A két népbiztosság megegyezett abban is, hogy a másnyelvű területeken levő német művelődési intézmények a Német Népbiztosság, a magyar művelődési intézmények pedig a Közoktatásügyi Népbiztosság hatáskörébe fognak tartozni. A német tanítóképzés és a német iskolákba való tanítókinevezés a német népbiztost illeti meg.

A megegyezés értelmében — folytatja tovább a cikk — erélyesen folytatják és végrehajtják az iskolák „elnémetesítését”, vagyis a német tanítási nyelv bevezetését a német iskolákba. A csak magyarul tudó tanítókat el fog-

⁶¹ OL FN 1919-IX-1438.

⁶² Vb, 1919. máj. 4., 145. l.

⁶³ Das deutsche Schulwesen. Vb, 1919. máj. 4., 156. l.

ják helyezni a német községekből. A Német Népbiztosságon külön osztály foglalkozik a német iskolák tantervének kidolgozásával s a tankönyv-kérdéssel.

Az ismertetett rendeleteknek és egyezményeknek megfelelően az egész német iskolaszervezet gyökeresen átalakult. A német települési terület összes iskoláiban fokozatosan bevezették a német tanítási nyelvet. A magyar nyelvet külön tantárgyként tanították. 1919 május elejéig hivatalos adatok szerint mintegy 500 iskolát „németesítettek” el.⁶⁴ (Más adatok szerint Budapest számára a német lakosság számarányának megfelelően 47 és Német Nyugat-Magyarország számára 400 iskolát terveztek.⁶⁵) Ez az egy adat önmagában is a német iskolaügy páratlan fellendülését tanúsítja. Míg a dualista Magyarországon 2,037.435 németnek összesen 471 iskolája (457 elemi, 7 polgári, 9 középiskola és 2 tanító-, ill. tanítónőképző volt), addig Tanács-Magyarországon a majdnem egyharmadára apadt, 772 396 lelket számláló németiség mintegy 500 iskolát mondhatott magáénak.⁶⁶ Ezeknek túlnyomó többsége természetesen népiskola volt. A Német Népbiztosság azonban célul tűzte ki újabb németnyelvű középiskolák megszervezését is. Ezért 1919. március 30-án a Budapesten működő birodalmi német iskolát (Reichsdeutsche Schule, VII. Damjanich u. 4.) a fenntartóval kötött megegyezés alapján ideiglenesen saját kezelésébe vette. A Közoktatásügyi Népbiztostól fizeteskiegészítést kért a tanszemélyzet részére, az eltávozott tanerők pótlására pedig állami tanerők kinevezését.⁶⁷ Így akarta megoldani a pesti német proletárgyermekek középiskolai oktatását. A budai németek azonban még így is iskola nélkül szűkölködtek volna. Ezért a Német Népbiztosság néhány fővárosi óvoda, népiskola és polgári iskola, továbbá a II. ker. r. katolikus főgimnázium és internátus átengedését kérte a Közoktatásügyi Népbiztosságtól.⁶⁸

A Német Népbiztosság messzemenően felkarolta az iskolán kívüli népművelést is. Mint az analfabéta-tanfolyamok szervezéséről kiadott 5/1919. DV. sz. rendeletében írta: a lehető legjobb fegyverekkel akarja felszerelni minden néptársát a létért való küzdelemben, és lehetővé kívánja tenni számukra az összes kultúrkinccsek megszerzését.⁶⁹ Ezért a népbiztosság minden helységben, ahol iskola van, analfabéta-tanfolyamok felállítását rendeli el. A tanfolyam a nagyobb helységekben azonnal, a kisebbekben legkésőbb az őszi mezőgazdasági munkák befejezése után kezdődik. Egy tanfolyamra legfőljebb 20 személyt lehet felvenni, de több párhuzamos tanfolyam is nyitható. A tanfolyamot a legkiválóbb nevelők vezetik. A népbiztosság tanfolyamonként 300 koronát biztosít részükre. A tanfolyamok időtartama az írás-olvasás elsajátításától függ. A szerzett ismeretekről vizsgán győződnek meg.

⁶⁴ Schule und Unterricht. Vb, 1919. máj. 11., 157. l.

⁶⁵ Schlereth: i. m. 86—87. l.

⁶⁶ A dualista Magyarországra von. adatokat *Geőcze Sarolta*: Az ezeréves ország. Néptanítók Lapja, 1920. júl. 8, 7. l., júl. 29, 7. l. c. cikkéből vesszük. Megjegyezzük, hogy Geőcze adatai némileg eltérnek a hivatalos adatoktól. Utóbbiakat ld. A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész. Bp., M. Kir. Közp. Statisztikai Hiv. 5. l. Magyar Statisztikai Évkönyv XVIII. Bp., M. Kir. Közp. Statisztikai Hiv. 1911. 331. l. — A Magyar Népköztársaságra és Tanácsköztársaságra vonatkozó, 1925-ben kiadott statisztika csak 281 német iskolát tüntet fel (Magyar Statisztikai Évkönyv XXVII—XXX. köt. 1919/22. Bp., M. Kir. Közp. Statisztikai Hiv. 1925. 162. l.), minthogy a burgenlandi iskolákat már nem veszi tekintetbe.

⁶⁷ VKM III. 1919-27-31928. Ez ügyben éles átirat-váltásra került sor a két népbiztosság között, amelynek során kölcsönösen nacionalizmussal vádolták egymást.

⁶⁸ Das deutsche Schulwesen. Vb, 1919. máj. 4., 156. l.

⁶⁹ Vb, 1919. máj. 4., 144. l.

A népművelési munka más területen is igen gazdagon bontakozott ki. A Német Néptanács külön felhívást intézett a német lakossághoz az egyesületi élet továbbfejlesztése érdekében. „Minden egyesületet — hangzik a felhívás — egy szellemi köteléknek kell összekötni, és a hasonló gondolkodásúakat és törekvűeket egyesíteni kell a közös munkára.”⁷⁰ Külön felhívta a figyelmet a néptanács német ének- és zenekarok szervezésére, anyagi és erkölcsi támogatást ígérve nekik.

Az énnékkultúra mellett a színházkultúra is fellendült. Budapesten német színpadot nyitottak meg, és német színház felállítását tervezték. Sopronban állami támogatással német színtársulat játszott, amely „... olyan műsort szolgáltatott, amilyenre kevés példa van a színház történetében”.⁷¹ Német színművészeti iskolát akartak nyitni, és külön paraszti színtársulatot terveztek a vidék számára. A fővárosban előkészületek folytak egy magyarországi német kultúrtörténeti múzeum létesítésére. A Magyarországi Német Néptanács helyébe lépő Magyarországi Német Kultúrszövetség (Deutscher Kulturbund für Ungarn) számtalan ismeretterjesztő előadást tervezett a legkülönbözőbb tudományágak köréből. A Német Népbiztosság külön propaganda-osztályt állított fel, és agitátorképző tanfolyamot indított. Ezen szónokokat képeztek ki tudományos és politikai előadások tartására.⁷² Egymást érték a különböző rendezvények: munkás hangversenyek, a német színpad előadásai, dalegyleti estek, kultúrszövetségi estek, népgyűlések stb.

A népbiztosság nagy figyelmet fordított a kultúrmunka vezetőgárdájának, a tanítósnak képzésére és továbbképzésére. A német iskolák nevelői is a Közoktatásügyi Népbiztóságtól kapták fizetésüket,⁷³ de a német tanítóképzés, a tanerők kinevezése és áthelyezése a német területen a Német Népbiztosság hatáskörébe tartozott. A német tanítóképzés megvalósulásának útján döntő lépést jelentett egy külön Német Tanítóvizsgáló Bizottság felállítása az Országos Német Tanács IV. sz. törvényével. A bizottság dr. Weber Arthur volt min. osztálytanácsos, egyetemi docens elnöklete alatt összesen 9 tagból, egyetemi és főiskolai, közép-, valamint népiskolai tanárokból, tanítókból állt. Feladata volt a magyarországi német tanítójelölteknek, továbbá azoknak a külföldi tanerőknek vizsgáztatása, akiket magyarországi német iskolákban akartak elhelyezni.⁷⁴

A népbiztosság a nyári szünetben két átképző tanfolyam megindítását is tervezte: egyet a hazai német, egy másikat pedig a külföldi tanerők részére. Külön vizsgáló bizottságnak kellett volna döntenie külföldi tanerők alkalmazásáról magyarországi német iskolákban.⁷⁵ Emellett vándortanító tanfolyamokat, német szaktanító tanfolyamokat és német nyelvű tanítási tanfolyamokat is szervezett a népbiztosság.

A Német Népbiztosság közoktatási működésével kapcsolatban magyar részről elhangzott a nacionalizmus és sovinizmus vádja. Ezzel vádolta a Német Népbiztóságot a Közoktatásügyi Népbiztosság középiskolai ügyosztálya.⁷⁶ Nagy port vert fel az ügy Porczió Istvánnak a Pest megyei tanács 1919. július

⁷⁰ Vb, 1919. máj. 25., 198. l.

⁷¹ Cs. E. (=Csatka Endre): Soproni színházterv 1919-ből. Soproni Szemle, 1962. 1. sz. 37. l.

⁷² Schlereth: i. m. 86–87. l. Vb, 1919. máj. 4., 156. l.

⁷³ OL VKM III. 1919-27-81928, VKM Iparisk. 1919-4-162333.

⁷⁴ Vb, 1919. jún. 29., 268. l.

⁷⁵ Vb, 1919. máj. 4., 156. l.

⁷⁶ OL VKM III 1919-27-98762. Vö. Schlereth: i. m. 87–88. l.

12-i ülésén elmondott beszéde kapcsán. Porció a művelődés- és propaganda osztály működéséről beterjesztett jelentésében „erőszakos németesítéssel” vádolta a Német Népbiztosságot.⁷⁷ Álláspontját a Német Népbiztosságnak a különböző lapokban megjelent élehangú cáfoló nyilatkozatai⁷⁸ ellenére is fenn tartotta.⁷⁹

Mielőtt e nagy horderejű kérdésben állást foglalhatnánk, konkretizálnunk kell a vádakát. A Népszava említett tudósításából és a Német Népbiztosság idézett cáfolatából kiderült, hogy Porció azzal vádolta a Német Népbiztosságot, hogy a német iskolákban idegen állampolgárságú tanerőket alkalmaz, s velük germanizációs politikát folytat. A népbiztosság — Porció további vádjá szerint — a Forradalmi Kormányzótanács rendeletére eltávolított keresztek újból visszaviteti az iskolákba, és visszaállítja az iskolákban a vallás-oktatást. Porció szerint a népbiztosság még a tanítás magánéletébe is beavatkozik, amennyiben megköveteli a tanítótól, hogy odahaza a feleségével is csak németül beszéljen.⁸⁰

A Német Népbiztosság az ügyre vonatkozó nyilatkozataiban ismételtelen légből kapott koholmányoknak minősítette Porció állításait. Porció pedig — bár kijelentéseit változatlanul fenn tartotta — bizonyítékait nem tárta a nyilvánosság elé. Így Porció vádjai tekintetében meglehetősen nehéz állást foglalni. Az azonban kétségtelen, hogy a Német Népbiztosság a németül tudó tanerőkben mutatkozó hiányra hivatkozva kisegítő eszközként igen is szándékozott idegen honosságú tanerőket alkalmazni. Erről kifejezetten szó van a Volksblatt egyik szerkesztőségi cikkében,⁸¹ a Német Tanítóvizsgáló Bizottság felállításáról szóló törvényben⁸² s feltételes formában a Német Népbiztosságnak a Közoktatásügyi Népbiztossághoz intézett átiratában.⁸³ L. Schlereth mint közismert tényről számol be arról, hogy birodalmi német és osztrák-német nevelőnők és óvoda-vezetőnők érkeztek egyes német községekbe.⁸⁴ Nincs okunk kétségbevonni Porció másik állítását sem, hogy ti. a német területen egyes iskolákba visszavitték (vagy esetleg el sem távolították? — *B. B.*) a keresztek, vagy hogy visszaállították (ill. meg sem szüntették) a hitoktatást, elsősorban nem is Kálmárnak a népbiztosperben elhangzott vallomása alapján⁸⁵ (hiszen ezt egyszerűen a maga mentésére is kifundálhatta Kálmár), hanem azért, mert az ország más részein is fordultak elő hasonló jelenségek.⁸⁶ Bár a fenti eseteket

⁷⁷ *Schlereth*: i. m. 90. l. A Pest megyei tanács ülése. Népszava, 1919. júl. 13., 3. l.

⁷⁸ Vb, 1919. júl. 20., 308. l. Népszava, 1919. júl. 15., 6. l.

⁷⁹ Népszava, 1919. júl. 15., 6. l.

⁸⁰ Vb, 1919. júl. 20., 308. l. Népszava, 1919. júl. 13., 3. l.

⁸¹ A cikk arról tudósít, hogy a népbiztosság programjában két nyári tanfolyam szerepel, egy a hazai tanerők részére, „... ein anderer (Ferialkurs — *B. B.*) für ausländische Lehrkräfte zur Erlangung hinreichender Kenntnisse über die Lebensinteressen des ungarländischen Deutsch-tums sind in Vorbereitung. Eine einige Prüfungskommission für deutshe Lehrer soll ernannt werden, die auch Ausländern die Verwendung an den deutsch-ungarischen Schulen ermöglichen wird.” (Das deutsche Schulwesen. Vb, 1919. máj. 4., 156. l.)

⁸² Az Országos Német Tanács 1919. évi IV. tc.-e. Vb, 1919. jún. 29., 268. l.

⁸³ Mindamellet a Német Népbiztosság megjegyzi: „Jómagam is csak abban az esetben szándékozom ezen kisegítő eszközhöz (vagyis külföldi honosságú tanerők alkalmazásához — *B. B.*) nyúlni, ha magyar képzésű tanítók nem állnának rendelkezéseimre.” (OL VKM 1919-27-98762.)

⁸⁴ *Schlereth*: i. m. 86—87. l.

⁸⁵ Népbiztospör 2635. l.

⁸⁶ Erre von. ld. OL VKM Polg. 1920-16-7329, 1922-10-32349 (134347/1920). 1920-16-34607 (130751), 1921-8-57288/87912). PI Arch. Fond. 24/21.

nem helyeselhetjük, szórványos jellegük, különböző motívumaik s a nemzeti-ségi kérdés fentebb kifejtendő speciális jellege miatt még sem találhatjuk őket elegendőknek a Német Népbiztosság nacionalista vagy különösen germanizációs politikájának bizonyítására.

Konkrétabb jellegűek és súlyosabb természetűek a Közoktatásügyi Népbiztosság középiskolai ügyosztályának a Német Népbiztosság ellen hangoztatott vádjai. A középiskolai ügyosztály a Német Népbiztosság nacionalizmusának egyik forrását abban jelöli meg, hogy a népbiztosság előadójának egyrésze erdélyi szász, akik kezdettől fogva a legerősebb nacionalista politikát űzték és űzik. Az ügyosztály ennek bizonyítására hivatkozik a német autonóm terület határainak a Német Népbiztos által történt, a Volksblatt április 20-i számában közölt megállapítására. Ez a határmegállapítás az ügyosztály véleménye szerint a „leghatározottabb hódító nacionalista szellemben” történt, még pedig azért, mert belevették a német megyébe nemesak a német többségű, hanem a horvát községeket is, azonkívül olyan helységeket, amelyek valamikor németek voltak ugyan, de ma már magyar többségűek, és magyar nyelvterületen fekszenek, mint pl. Magyaróvár, Moson, Kőszeg, Szentgotthárd, sőt olyan községeket is, melyek a német nyelvhatár közelében vannak ugyan, de mindig magyarok voltak (pl. Kisbodak, Mosondarnó, Feketeerdő, Zselic, Lébény Moson megyében). A középiskolai ügyosztály azt is szemére veti a Német Népbiztosságnak, hogy irányító pozíciókba művelődésügyi megbízottakként régi reakciós pedagógusokat akar alkalmazni, akik az utóbbi időben sem adták semmi jelét régi meggyőződésük megváltozásának. A középiskolai ügyosztály a Német Népbiztosság nacionalizmusának bizonyítására hivatkozik a Német Népbiztosság egyik ügyosztályvezetőjének, dr. Weber Arthurnak önbeismerésére is.⁸⁷

Tárgyilagosan el kell ismernünk, hogy a német területi autonómiával összefüggő kérdések a Tanácsköztársaság legbonyolultabb kérdései közé tartoztak, s ezen a teljesen ismeretlen területen bizony még jó szándékkal is éppen eleget lehetett tévedni. Éppen ezért nem lehet állítani, hogy a középiskolai ügyosztály vádjai teljesen alaptalanok, különösen ami a Német Népbiztosság nem eléggé szerencsés személyi összetételét (bár a szász hegemoniára nincs közvetlen bizonyítékunk!), az autonóm terület határainak megállapításánál valóban elkövetett hibákat illeti. Még azt sem lehet kizárni, hogy a Német Népbiztosság politikáján valóban voltak nacionalista kinövéssek, amelyek ellen a Közoktatásügyi Népbiztosságnak (ha nem is éppen egy alárendelt szervének, a középiskolai ügyosztálynak) nemesak joga, hanem kötelessége is volt harcolni, feltéve — és ez nagyon lényeges! — ha ezen harc közben sem téveszti szemelől, hogy ezek a nacionalista kinövéssek természetszerűleg következnek a német nemzetiség korábbi sérelmeiből, nemzeti öntudatra ébredése viharos folyamatából, és semmiképp sem változtatják meg a nemzetiségi törekvések *alapvetően* demokratikus, perspektívában pedig szocialista irányát.

Sajnos, a középiskolai ügyosztály nemesak a németiségnek erre a legalább félszázad óta felhalmozódott „sérelemi többletére” nem volt tekintettel, hanem a német nacionalizmus ellen küzdve maga is némileg a magyar nacionalizmus hatása alá került, Belzebubbkal akarván kiűzni az ördögöt. Nem is magyar többségűvé lett volt német vagy kezdettől fogva magyar települések problémájának eltúlzása bizonyítja ezt, hiszen az egész később Ausztriának jutott terüle-

⁸⁷ OL VKM III. 1919-27-98762. Webert egyébként az ellenforradalom — német nacionalizmusa vagy szocializmusa miatt? — állásvesztésre ítélte. (Hivatalos Közlöny, 1921. 26. 1.)

ten, az ún. Burgenlandban mindössze 24 867 magyar, az összlakosság 8,4 0/0-a élt, s ezek nemzeti jogait az autonómia kifejezetten garantálta, hanem elsősorban a valamivel számosabb, 44 753 lelket, az összlakosság 15,2 0/0-át számláló horvát kisebbség vehemens védelme a német asszimiláció ellen. A kérdés korábbi, népköztársasági és későbbi, ellenforradalmi összefüggéseit⁸⁸ ismerve, nehéz védekezni az ellen a gyanú ellen, hogy a horvát nemzetiségi, ill. kisebbségi jogok önmagában véve kétségtelenül jogos védelméhez német autonómia-, ill. esetleg Anschluss-ellenes, Német Nyugat-Magyarország Ausztriához való csatlakozását ellenző szándékok is tapadtak, amelyek a horvátságnak az ék szerepét szánták mind a német autonómia kiépítése, mind az Ausztriához való csatlakozás ellenében.⁸⁹ Egyébként — legalábbis a Sopron megyei horvát kisebbség — korántsem volt olyan elnyomott helyzetben, mint bizonyos magyar körök állították. A horvát falvakban horvát nyelven folyt a tanítás. Szó volt egy külön horvát tankerület és művelődési osztály felállításáról is.⁹⁰

A Német Népbiztosság burzsoá nacionalizmusának bizonyosságaként lehetne említeni azt a kétségtelen tény, hogy a Német Népbiztosság kultúrpolitikai célkitűzései között — ellentétben pl. a Közoktatásügyi Népbiztosság célkitűzéseivel — még csak fel sem merül a *szocialista* kultúra eszméje, hanem a hangsúly mindig a német *nemzeti* kultúrán van. A Német Népbiztosság hivatalos lapja, a Volksblatt írta egyik szerkesztőségi cikkében az iskolák „elnémetesítésével” kapcsolatban: „A Német Népbiztosságnak nem csupán az elnémetesítés a feladata, neki *egy új iskolát is kell teremtenie német szellemmel*, erőteljes kultúrával, mély alapossággal. A »német« szót itt nem inkább és nem kevésbé kell hangsúlyozni, mint a »kultúra« szót.”⁹¹ A magyar és német kultúrtörékvések közt mutatkozó eme szembeötlő különbségnek véleményünk szerint az a magyarázata, hogy a magyar és német kultúra 1919-ig különbözőképpen fejlődött, és így még 1919-ben is eltérő helyzetben volt. A magyar nemzeti kultúra Magyarországon nem volt elnyomott helyzetben, szabadon kibontakozhatott. Így a nagy fordulat után természetesen pattant ki belőle a szocialista kultúra eszméje, bár így is helytelen volt a kultúra nemzeti és demokratikus elemeinek bizonyos fokú háttérbe szorítása,⁹² méginkább ennek a hibás gyakorlatnak elméleti rangra emelése az efféle megfogalmazásokkal: „a magyar szempont mint különösen hangsúlyozandó egyáltalán nem jöhet figyelembe, s a helyes célkitűzés pusztán „a magyar nyelvű irodalomnak is nemzetközi nivóra és tiszta nemzetközi szempontok közé” való emelése lehet. Ezzel a felfogással szemben szükségtelen hangoztatnunk, hogy az irodalom csupán úgy hordozhat nemzetközi szempontokat, ha ugyanakkor kifejezésre juttatja a nemzeti vonásokat is; a kettő szintézise nélkül egyszerűen nincs szocialista

⁸⁸ OL ME 1921. XXII. 2240.

⁸⁹ A statisztikai adatok *Horváth Róbert*: A nyugat-magyarországi magyarság helyzetének alakulása a két világháború között c. tanulmánya 6. lapjáról (OL Küm. Bc. O. XVII-1 [1080]).

⁹⁰ A Sopron megyei horvátajkú tanítók gyűlése. Soproni Vörös Újság, 1919. júl. 9.

⁹¹ „Das Deutsche Volksamt hat nicht bloss die Aufgabe der Verdeutschung, es muss auch eine neue Schule mit deutschem Geiste, mit intensiver Kultur, mit tiefer Gründlichkeit schaffen. Das Wort Deutsch soll dabei nicht mehr und nicht weniger betont werden, als das Wort Kultur.” (Schule und Unterricht. Vb. 1919. máj. 11., 157. l.) Kiemelés az eredetiben — B. B.

⁹² *Fogarasi Béla*: A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája. Társadalmi Szemle, 1949. 212—213. l.

irodalom és művészet.⁹³ Az uralkodó helyzetben levő magyar irodalommal ellentétben a mindeddig elnyomott német kultúrájánál természetesen esett a hangsúly e kultúra nemzeti és demokratikus elemeinek kifejtésére, s csak ez után, bár ezzel összefüggésben merülhetett fel a szocialista kultúra eszméje. Ez utóbbinak tartalmi elemei azonban a Tanácsköztársaság idején még csíraformában sem igen látszottak.

A Német Népbiztosság általános és kultúrpolitikájában felbukkanó nacionalista jelenségekre, amelyeket az egykorúak — erős túlzással — germanizációs politikának neveztek, főképpen a magyar uralkodó osztályok korábbi s máról-holnapra feledésbe nem merülő elnyomó nemzetiségpolitikája adja meg a választ. A tanácskormányoknak számolniuk kellett azzal, hogy a régi magyar kormányok nemzetiségi politikája gyűlöletet és bizalmatlanságot keltett az uralkodó magyar nemzet iránt is, s ezt csak a nemzetiségek következetes, céltudatos és állandó támogatásával lehet megszüntetni. Kun Béla a nemzeti kérdés ezen területén⁹⁴ teljesen világosan látott. A pártprogram vitájában az országos pártgyűlésen elmondotta, hogy „... minthogy a magyar nyelven beszélő proletárok — az ország lakosságának többsége — nem voltak nemzetileg elnyomva, ennél fogva ránk (magyar proletárookra — B. B.) hárul az a feladat, hogy elfeledtessük a más nyelvet beszélő elvtársainkkal az eddigi nemzeti elnyomást. A föderatív köztársaság — hangsúlyozta Kun Béla — a legteljesebb mértékben biztosítani akarja a nemzeti és kulturális autonómiát minden itt lakó nemzet számára.”⁹⁵

A fentiekből világos, hogy a Magyar Népköztársaság jószándékú, de végeredményben meddő kísérletei után a Tanácsköztársaság hozta meg történelmünk során először a nemzeti és nemzetiségi kérdésnek és a vele szorosan összefüggő kultúrpolitikának kielégítő megoldását. A nemzeti és kulturális felszabadulást a társadalmi felszabadulással együtt nyerték el Magyarországnak a múltban az uralkodó osztályok népellenes politikájától oly sokat szenvedett népei. Joggal emelhetne ki büszkén a pártprogram vitájában Kun Béla: „Ez az ország, amely klasszikus hazája volt a nemzetiségi elnyomásnak, most föderatív, proletár köztársasággá alakult.”⁹⁶ Magyarország népeinek ez az öt évtizeddel ezelőtt létrejött testvéri közössége lelkesítő történelmi példája és előképe népeink mostani, a szocializmus építésén sarkalló nagy barátságának.

⁹³ *Osváth Béla: A Tanácsköztársaság színházpolitikája. — Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből.* Bpest, Akadémiai Kiadó, 1962. 106—107. l.

⁹⁴ *Kun Béla nemzetiségpolitikájára von.* ld. következő cikkét, ill. beszédét: *Burzsoá vagy proletár önrendelkezés? Vörös Újság, 1918. dec. 25., 2. l.* Beszéd Kassa felszabadulási ünnepségén. 1919. jún. 10. *Vörös Újság, 1919. jún. 11.* — *Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról.* 227—228. l. — *Kun nemzetiségpolitikájának értékelését megkísérli Rákos: i. m. 105—106. l.* és *Gergely Ernő: A Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája. Jogtudományi Közlöny, 1959. febr.—márc., 84—85. l.* Mindkét munkával, de különösen Rákossal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy Kunnak a nemzeti önrendelkezési elv tekintetében elfoglalt „buharinista” álláspontja nem Kun *egyéni* felfogása volt. Ebben teljes mértékben osztozott Kunnal pl. Kalmár (PI Arch. Föld 24/32), sőt a Vörös Újság szerkesztője is. (Erre von. ld. a köv. cikkeket: *Sovinizmus és proletárdiktatúra. Vörös Újság, 1919. máj. 22., 1. l.* A nyugat-magyarországi német tanács első ülése. *Vörös Újság, 1919. máj. 21, 5. l.*) Kun és a „buharini” nézetek túlságosan bonyolult és messzeágazó problémájának érdemi vizsgálatára itt nincsen módunk. Csak éppen utalunk arra, hogy a legújabb irodalom és történelmi felfogás már jóval differenciáltabban és történetiben itéli meg e kérdést, mint a korábbi. Elég itt Hajdu Tibor nagy 19-es monográfiájára utalnom (i. m. 69. l.).

⁹⁵ *Kun Béla: A pártprogram vitája az országos pártgyűlésen. 1919. jún. 12—13. Vörös Újság, 1919. jún. 13.* — *Kun: i. m. 239—240. l.*

⁹⁶ *Kun: i. m. 239—240. l.*

Б. БЕЛЛЕП

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ ПОЛИТИКА ВЕНГЕРСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ И ВЕНГЕРСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

Катастрофа, последовавшая с окончанием первой мировой войны, положила неминуемый конец как всей политике венгерских крупно-помещичьих и капиталистических классов, так и их политике по национальному вопросу. Победа буржуазно-демократической революции в октябре 1918 г. поставила на первый план буржуазно-демократические методы разрешения национального вопроса, разработанные буржуазным радикалом Оскаром Яси. Суть этого метода заключается в осознании того, что гарантия независимости Венгрии кроется не в союзе с Германией, а в разрешении мирного сожительства национальностей, проживающих в Венгрии. Условием же этого является поддержка национальных стремлений соседних национальных государств, тождественных по национальному составу с национальными меньшинствами старой Венгрии и создание с ними федеративного устройства. В своих планах создания конфедерации Яси, однако, не смог отступить от идеи интегритета венгерской государственной территории, и не хотел признать права наций старой Венгрии на самоопределение, включая сюда и права государственной самостоятельности то ли в форме создания новых, самостоятельных государств, то ли в форме присоединения к уже существующим национальным государствам. Самой крайней точкой, до чего правительство буржуазно-демократической революции была намерено пойти в своей национальной политике, была система культурных и территориальных автономий. Созданию этой системы служили законы X. 1918 г. и VI, XXX 1919 г., создавшие автономию для украинцев Закарпатья, для немцев и словаков. Компетенция органов автономии распространились в основном на внутренние дела, правосудие и культурные дела. В последней области наиболее значительных результатов достигла немецкая автономия, которая под руководством Геца Жомбори, правителя немецкой-западной Венгрии разработала введение обучения на родном языке в трех западных комитатах Венгрии, населенных немцами.

После доброжелательных, но безуспешных экспериментов со стороны Венгерской Народной Республики, впервые в нашей истории Венгерская Советская Республика достигла удовлетворительного разрешения национального вопроса и связанной с ней очень тесно культурной политики по национальному вопросу. Она признала право всех наций, проживающих на территории Венгрии на полное самоопределение, включая и право на отделение и вполне определенно заявила о том, что отказывается от территориальной неприкосновенности Венгрии Советская власть хотела освободить всех народов, угнетенных в старой Венгрии, чтобы завоевать их на сторону идей социализма. Национальная политика Советской Республики, основанная на полном равноправии наций и внутри нее культурная политика в принципе распространялась на все нации и национальные меньшинства Венгрии — в действительности не у всех смогла она проводиться. В противовес Народной Республики, она считала словаков не национальным меньшинством, а самостоятельной, независимой нацией, поэтому она не занималась со словаками ни с точки зрения национальной политики, ни культурной политики. В рамках же украинской автономии был введен украинский язык в качестве официального языка в администрацию, в армию, в школы; были изданы книги и газеты на украинском языке. Венгерская Советская Республика стремилась и к тому, чтобы обеспечить обучение и администрацию также на родном языке среди южнославянского населения страны. Социалистическая национальная политика и внутри нее культурная политика развилась наиболее широко среди наиболее многочисленного национального меньшинства послевоенной Венгрии — среди немцев. С целью наиболее эффективного проведение национальной политики, немецкой автономии страна была поделена с этой точки зрения на три округа — западный, центральный и южный. Автономия полностью была проведена лишь в западном округе, — в этой немцами наиболее сплошно населенной территории страны, граничащей с Австрией. Культурные и прочие распоряжения для автономной территории были изданы Немецким Народным Комиссариатом, руководимым Хенриком Калмаром от имени Общегосударственного Немецкого Совета — главного органа власти на немецких территориях. Эти распоряжения были в полном согласии с конституцией Советской Республики, как на это указывают распоряжения народного комиссариата по вопросам проходящего разрешения организационных вопросов дел культуры и образования, отделения церкви от государства, национализации учреждений по культуре, воспитанию, обучению и пр. Вследствие распоряжений вся школьная система немецкого населения

в корне была изменена. До 1 мая работало по официальным данным свыше 500 школ на немецком языке. Развивалась и внешкольная работа по просвещению. Проходило множество культурных мероприятий, спектакли, концерты, народные хоры, собрания и т. д. Изучение культурной политики Венгерской Советской Республики наглядно показывает, что национальное и культурное освобождение может реализоваться только на основе общественного освобождения.

B. BELLÉR

LA POLITIQUE CULTURELLE PRATIQUÉE PAR LA RÉPUBLIQUE DE HONGRIE ET LA RÉPUBLIQUE HONGROISE DES CONSEILS À L'ÉGARD DES NATIONALITÉS

Résumé

La catastrophe ayant terminé la première guerre mondiale mit inéluctablement le point final à l'ensemble de la politique des classes grandes-propriétaires et grandes-capitalistes, et ainsi à leur politique nationalitaire. La victoire en Hongrie de la révolution bourgeoise-démocratique de 1918 avança au premier plan les méthodes de caractère bourgeois-démocratiques, qu'avait élaborées Oszkár Jászi d'esprit bourgeois radical. L'essence de ces méthodes consistait en ce que la garantie de l'indépendance de la Hongrie ne résidait pas dans l'alliance avec les Allemands, mais bien dans un compris à conclure avec les nationalités vivant dans les territoires du pays. La condition *sine qua non* en était le soutien des aspirations nationales des patries mères de ces nationalités et une confédération à créer avec elles. Cependant quant à ses projets de confédération Jászi ne sut rompre avec l'idée de l'intégrité de la Hongrie et refusa de reconnaître le droit de disposer d'eux-mêmes des peuples non-hongrois du pays, droit comprenant la sécession, voire le fondement d'un nouvel État, ou le ralliement à un autre État de ces peuples. Le point extrême que la politique nationalitaire du gouvernement bourgeois-démocratique considérait pouvoir atteindre sous ce rapport s'incarna dans un régime d'autonomies culturelle et territoriale. L'article X de la loi de 1918 et les articles VI et XXX de la loi de 1919 se trouvaient au service de la réalisation de l'autonomie des peuples subcarpathique, allemand et slovaque. La sphère d'attributions des organes des autonomies s'étendit, en général, aux affaires intérieures, à la juridiction et à l'éducation nationale. Quant à cette dernière les résultats les plus notables furent acquis par l'autonomie de la nationalité allemande, laquelle dirigée par Géza Zsombor, gouverneur de la région allemande de la Hongrie occidentale, se mit à introduire l'enseignement en langue maternelle dans le territoire de trois comitats de la Hongrie occidentale habités par les Allemands.

Après des tentatives bienveillantes, mais en fin de compte restées avortées, qu'avait fait la République de Hongrie, la République Hongroise des Conseils fut la première, dans l'histoire de la Hongrie, à porter une solution satisfaisante à la question des nationalités et au problème lui étroitement lié: à la politique culturelle suivie à l'égard des nationalités. Elle reconnut le droit à l'autodétermination, la sécession comprise, de tous les peuples non-hongrois du pays et affirma catégoriquement qu'elle n'agit pas à partir de l'intégrité territoriale. Le pouvoir des conseils désirait libérer tous les peuples opprimés de la Hongrie, afin qu'il les gagne pour l'idée du socialisme. La politique nationalitaire de la République des Conseils, fondée sur l'égalité complète, et sa politique culturelle s'étendirent, en principe, sur toutes les nationalités de la Hongrie; cependant dans la pratique cette politique ne sut se développer au cas de chacune des nations. A l'encontre de la conception de la République de Hongrie elle ne considérait pas le peuple slovaque comme une nationalité du pays, mais le traitait en nation autonome et indépendante; dès lors elle ne s'en occupait ni sur le plan de la politique nationalitaire, ni dans le domaine de la politique culturelle. Par contre, dans la cadre de l'autonomie du peuple subcarpathique on introduisit dans l'administration, dans l'armée et dans les écoles la langue officielle ukrainienne: on éditait des livres et journaux en langues ukrainienne et hongroises. Quant aux territoires habités par les Sud-Slaves la République des Conseils s'efforçait aussi à assurer l'usage de la langue maternelle dans l'enseignement et dans l'administration. La politique nationalitaire socialiste et celle culturelle accusèrent dans la Hongrie d'après-guerre un développement fort notable chez les Allemands constituant la plus grande nationalité du pays. En vue de la réalisation pratique de l'autonomie des Allemands le Conseil Gouvernemental Révolutionnaire répartit les territoires allemands en trois districts: district allemand de la Hongrie occidentale, district de Budapest (central) et district de sud. L'autonomie ne se développa entièrement que dans la Hongrie occidentale, région limitrophe de l'Autriche et la plus homogène du point de vue de sa population et de son territoire. Les décrets relatifs aux affaires culturelles et ceux

d'autre nature furent promulgués à l'intention du territoire autonome directement par le Commissariat du peuple allemand dirigé par Henrik Kalmár et cela au nom du Conseil Allemand National, organe suprême d'État des territoires allemands. Ceux-ci pourtant, comme le prouvent les arrêts des commissaires du peuple portant sur l'organisation provisoire de l'éducation nationale, sur la séparation de l'Église et de l'État, sur la nationalisation des institutions d'éducation, d'enseignement et culturelles etc., se trouvèrent en accord avec la Constitution de la République des Conseils. Grâce à ces décrets l'ensemble du système scolaire allemand connut une modification radicale. Jusqu'au 1er mai de 1919, selon les données officielles, le nombre des écoles, où l'on enseignait en allemand, monta à 500. L'enseignement des adultes accusa, lui aussi, un essor. De différentes manifestations se suivirent: telles que des concerts d'ouvriers, des représentations du théâtre allemand, des soirées orphéoniques, des meetings etc. L'analyse de la politique culturelle que la République des Conseils avait pratiquée à l'égard des nationalités est convaincante pour démontrer que la libération nationale et culturelle plonge dans le sol de la libération sociale.